

Ultima ratio: az alkotmányosan korlátozott
büntetőhatalom

A kézirat lezárva: 2014. november 4.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	4
2. Büntetőhatalom – védelem és korlátozás	6
2.1. Az alkotmányos büntetőjog fogalmának megjelenése és fejlődése.....	9
2.2. Alkotmányos büntetőjog az Alaptörvény hatályba lépését követően.....	11
3. Jogállami elvek és formai követelmények	14
3.1. A büntető jogalkotásra vonatkozó követelmények és a normavilágosság.....	14
3.2. A jogbiztonság követelményéhez kapcsolódó további garanciák (formai követelmények)	16
3.3. A büntetőhatalom alkalmazásának indokai és korlátai	18
4. Az ultima ratio és a tartalmi követelmények.....	21
4.1. A tartalmi vizsgálat alapja: a szükségességi-arányossági teszt	21
4.2. Tartalmi vizsgálat az alapjog-gyakorlást közvetlenül korlátozó tényállások esetében	23
4.3. Ultima ratio – közvetlen alapjog-korlátozás nélkül.....	33
5. A kikényszeríthetőség	35
5.1. Kikényszeríthetőség az alkotmányjogi panasz eljárás útján.....	37
5.2. További lehetőségek az alkotmánybírói eljárás kezdeményezésére	39
5.3. Komplementer jogérvényesítés az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt.....	40
6. Összegzés	41
Felhasznált irodalom	43

1. Bevezetés

Dolgozatom célja annak bemutatása, hogy demokratikus jogállamban az egyén alapvető jogainak védelmét akkor segítheti elő hatékonyan az állam büntetőhatalma, ha az megfelelő alkotmányos garanciák között működik. Ezek a garanciák biztosítják azt, hogy az állam az alapjogok és demokratikus értékek védelmére irányuló kötelezettségét a büntetőhatalom alkalmazása során is a többi alapjog tiszteletben tartása mellett lássa el.

A büntető igazságszolgáltatásra vonatkozó alkotmányos követelményeket illetően az Alkotmánybíróság kidolgozta az „alkotmányos büntetőjog” fogalmát. Ebbe beletartoznak a büntető anyagi és eljárásjog, valamint a büntetés-végrehajtás területére vonatkozó alapelvek is. Az állam ezekben a helyzetekben kerül abba a pozícióba, hogy az egyén alapvető jogait leginkább érintő korlátozásokkal éljen, ezért kiemelten fontos ezeknek a garanciáknak az érvényesülése. Az Alkotmánybíróság a korábban kidolgozott garanciarendszert az újabb tényállások vizsgálata során tovább fejlesztette és alakította, azonban annak alapvető elemei változatlanok maradtak. Ez a folyamat nem zárult le: az Alaptörvény hatályba lépése óta több büntetőjogi szabályozás vizsgálata során is fenntartotta a korábban kidolgozott elveket, azaz a büntetőjogi garanciák nem vesztek jelentőségükből. E garanciák kivételt nem engedő érvényesülése biztosítja, hogy egyes, nagy társadalmi visszhangot kiváltó ügyet követően az esetleges jogalkotói túlzásba esése se eredményezhessen felesleges alapjog-korlátozást.

A felsorolt részterületek közül vizsgálatom fókuszában a büntetőjogi tényállások megalkotására vonatkozó alkotmányos elvek tartalma és azok érvényesülése, illetve fórumrendszerbeli kikényszeríthetősége áll. Az alkotmányos büntetőjog szerteágazó rendszeréből azért a tényállás-alkotás rendszerén keresztül mutatom be e garanciák fontosságát, mert ezek alapján derül ki, hogy milyen magatartások kapcsán kerülhet sor egyáltalán büntetőjogi felelősség megállapítására. Ha egy magatartás ugyanis nem szerepel a büntetendő cselekmények között, értelemszerűen fel sem merülhet azzal kapcsolatban a büntetőjogi felelősség kérdése. Jogállamban nem lehet kiszámíthatatlanság, bizonytalanság abban, hogy milyen tényállás számít bűncselekménynek.

Dolgozatomban bemutatom a büntetőjogi tényállásokra vonatkozó követelmények rendszerét, amely két alapvető csoportra bontható. A követelmények egyik része a jogbiztonságból levezetett garanciarendszer, amely elsősorban formai jellegű előírásokat

határoz meg. A másik csoportot az alapjog-korlátozással összefüggő tartalmi követelmények adják, amelyek egy részét az Alaptörvény rögzíti, a további elveket pedig az Alkotmánybíróság dolgozta ki. A garanciarendszer két része – ahogyan azt a gyakorlat is mutatja – nem független egymástól. Dolgozatomban ezért arra a kérdésre is keresem a választ, hogyan valósul meg a formai és tartalmi követelmények együttes érvényre jutása, eleget téve ezzel annak a követelménynek, hogy a büntetőjog alkalmazása a jogi felelősségi rendszerben *ultima ratio*.

Ezzel kapcsolatban áttekintem az Alkotmánybíróság gyakorlatát, az alapjogi tesztek alkalmazását a büntetőjogi tényállásokat érintően. A véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi korlátozásán keresztül mutatom be a szükségességi-arányossági teszt büntetőjogi garanciákkal együttes alkalmazását abban az esetben, amikor a tényállás közvetlenül okozhatja alapjog sérelmét. Vizsgálom továbbá az *ultima ratio* követelményét azokra a tényállásokra vonatkozóan is, amelyek önmagukban nem alapjogilag védett magatartásokat érintenek, hanem a büntetőjogi felelősségi rendszer részeként, közvetve korlátoznak egyéni jogokat.

Dolgozatomban arra is megoldást keresek, hogy milyen lehetőségek állnak rendelkezésre abban az esetben, ha büntetőjogi tényállások megalkotása során figyelmen kívül hagyják a garanciákat, és ezáltal alapjogot sértő, alkotmányellenes helyzet áll fenn, vagy ha a büntetőjogi normák egyéni jogok sérelme nélkül is ellentétbe kerülnek az Alaptörvény értékrendjével. Amennyiben ilyen helyzet alakul ki, a garanciarendszer érvényesülése érdekében szükséges, hogy a sérelem orvoslására megfelelő lehetőség álljon rendelkezésre. Ezt a fórumot elsősorban az Alkotmánybíróság jelenti, mivel a norma megsemmisítésével az alkotmányellenes helyzet feloldására ennek a testületnek van hatásköre. Az Alkotmánybíróság előtti érvényesíthetőség kérdésében is külön vizsgálom az alkotmányjogi panasz benyújtásának lehetőségét és a további normakontroll indítványozási lehetőségeket.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának szerepét csak annyiban vizsgálom, hogy a döntéseinek hatása hogyan érvényesül, mivel az egyezményesértő jogi helyzet feloldására közvetlenül a Bíróságnak nincs hatásköre, jogszabályt nem semmisíthet meg. Továbbá a büntetőjogi rendszer kialakításában, alkalmazásában, és érvényesülésének ellenőrzésére elsődlegesen az adott állam, azon belül a belső alapjogvédő-alkotmányvédő rendszer hivatott, ehhez képest az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordulás kiegészítő lehetőség, melynek jelentősége vitathatatlan, de ebben a kikényszeríthetőségben komplementer jellegű.

2. Büntetőhatalom – védelem és korlátozás

Az állam a büntetőhatalma segítségével véd alapjogokat és nyúlhat azok legsúlyosabb korlátozásához, amikor más már eszköz nem alkalmas. Ahogyan ebből is kitűnik, az alapjogok tiszteletben tartása és az alapjogok védelme konfliktusba kerülhet egymással, és ennek a büntetőhatalom alkalmazása különösen érzékeny területe. Egy alapjog korlátozása számos más esetben is szükséges lehet, amikor egy másik alapjog érvényesülése csak ezáltal valósulhat meg. A formai és tartalmi előírások minden alapjog-korlátozás esetében szigorúak, de a büntetőjogi korlátozások esetében ezekre fokozottan szükség van.

A korlátozásokkal szembeni további követelmény, hogy mindig az elérendő célhoz igazodjanak. A legszélsőségesebb esetekben, amikor az enyhébb megoldások már nem vezetnek eredményre, az állam a büntetőhatalom segítségével szerez érvényt ennek a védelemnek, illetve más alkotmányos értékének. A hangsúly bármilyen alapjog korlátozása esetén az elérni kívánt cél és az okozott sérelem közti egyensúly fennállásán van. Különösen kényes ez az egyensúly a büntetőjogi korlátozások esetében. Ennek a megteremtését és fenntartását célozzák az állam büntetőhatalmával szemben felállított alkotmányos korlátok.

Az állam büntetőhatalmának ez a korlátozottsága egyrészt abból is levezethető, hogy jogállamban a közhatalom-gyakorlás nem lehet korlátlan, így szükségképpen a büntetőhatalom sem. A büntetőhatalom alkalmazásának további korlátait a büntető-igazságszolgáltatás egyes részterületeire vonatkozó garanciális szabályok összessége adja. Ezért is kiemelkedően fontos, hogy ezek a szabályok biztosítsák a megfelelő védelmet a büntetőjog önkényes alkalmazása ellen. A büntetőhatalom gyakorlása csak akkor lehet alkotmányos, ha annak alkalmazás a garanciák tiszteletben tartása mellett működik, a büntető jogszabályok alkotmányosságát nem csupán az alkotmányban kifejezetten szereplő büntetőjogi garanciákkal kell mérni. A büntetőjogra vonatkozó alapelveknek és alapjogoknak a kizárása, korlátozása, felfüggesztése az alapvető jog lényeges tartalmának korlátozását jelenti.¹

Ezek a garanciák minden irányból megadják a büntetőhatalom alkalmazásának korlátait. A tényállások kijelölik a büntetendő magatartásokat, az általános részi szabályok közül az elévülés rögzíti az alkalmazás időbeli határait, a büntetőjog általános része rögzíti a büntetőjogi felelősség megállapításának általános feltételeit és a szankciórendszert is. A

¹vö.: 11/1992. (III. 5.) AB határozat ABH 1992, 77 és 42/1993. (VI. 30.) AB határozat ABH 1993, 300.

büntetethezőséget megszüntető és kizáró okok megadják a büntetőigény érvényesítésének korlátait. A büntetőeljárásra vonatkozó garanciák meghatározzák a büntetőigény érvényesítésének módját, végül a büntetés-végrehajtási jog garanciális szabályai adják annak biztosítékát, hogy a szankciók végrehajtása során is jogállami kontroll alatt történjen. Szükséges továbbá, hogy ezek a garanciák megfelelően érvényesüljenek, mindig összehangoltan és kiszámíthatóan működjenek.² Egyértelműen megállapíthatónak kell lennie, hogy az állam mikor lépte át ezeket a határokat, vagyis mikor nem jutottak érvényre ezek a garanciális szabályok, és vezetett mindez jogsérelemhez. További követelmény, hogy a jogsérelemnek az orvoslására rendelkezésre álljon megfelelő intézményi-eljárási lehetőség.

Számos esetben vizsgálta már az Alkotmánybíróság, a büntetőeljárási jogra vonatkozóan alkotmányos követelményeknek való megfelelést, mivel a büntetőeljárás során alkalmazott kényszerintézkedések is szükségszerűen alapjog-korlátozással járnak. A büntetés-végrehajtási jogban is kiemelt szerep jut az alapjogok védelmének, mivel a büntetőjogi szankciók szükségszerűen alapjogokat korlátoznak. A büntető törvénykönyv (Btk.) egyes rendelkezései alkotmányosságának vizsgálata során több esetben állást foglalt az Alkotmánybíróság az alkotmányos büntetőjog elveinek a szankciórendszert érintő alkalmazásában is, a halálbüntetés, a többszörös visszaesők, a középértékhez kötés, illetve halmazati „három csapás” kapcsán is.³

A büntető anyagi jogra vonatkozó követelmények többsége nem az Alaptörvény szövegében található, hanem az Alkotmánybíróság gyakorlata bontotta ki.⁴ A *nullum crimen sine lege* elvet az Alaptörvény nevesíti is, de az Alkotmánybíróság ezt is kiterjesztően értelmezte, az elévülésre vonatkozóan. További jelentős elv az egyéni jogok védelmében a szankciórendszer szabályozása, mivel ezek a büntetések korlátozhatják legjobban az alapvető jogokat. Az anyagi jogi szabályokkal szemben támasztott követelmények közül is speciális szempontok vonatkoznak az egyes bűncselekmények meghatározására: milyen alkotmányos szempontoknak kell érvényesülnie mind a formai, mind pedig az alapjog korlátozásra vonatkozó tartalmi követelmények tekintetében. A büntetőjogi tényállások határozzák meg, mely magatartások minősülnek bűncselekménynek. Ezért is kiemelkedően fontos, hogy világos és pontosan előrelátható legyen, hogy mi minősül bűncselekménynek.

²LÉVAY MIKLÓS: *A büntető hatalom és lehetséges korlátai egy alkotmányban, különös tekintettel a bűncselekménnyé nyilvánításra és a büntetésekre*. Pázmány Law Working Papers, 2011/24. 4.

³vö.: 1214/B/1990. AB határozat ABH 1995, 571, 13/2002. (III. 20.) AB határozat ABH 2002, 85, 23/2014. (VII. 15.) AB határozat

⁴LÉVAY M: *id. mű.* 3.

Az egész büntető-igazságszolgáltatás középpontjában a Btk. szerinti minősítés áll: a büntetőeljárás során azt vizsgálják, hogy az elkövető cselekménye illeszkedik-e ebbe a tényállásba, és ha igen, a büntetés kiszabását is elsősorban a cselekmény minősítése fogja meghatározni. Amennyiben egy alaptörvény-ellenes tényállás kerül a büntető törvénykönyvbe, annak utólagos rendezése mindenképp felvet a jogbiztonsággal kapcsolatos aggályokat. Ha az Alkotmánybíróság megsemmisíti azt, és elrendeli az annak alapján született döntések felülvizsgálatát, az ellentétes a lezárt jogviszonyok érintetlenül hagyásának követelményével. Természetesen ez szükséges lehet az alaptörvény-ellenesség megszüntetése érdekében, de elkerülhető precízen kialakított tényállásokkal, ezáltal megelőzve a jogbiztonság sérelmét is. Az alkotmányos büntetőjog egyik leghangsúlyosabb követelménye a kiszámíthatóság. Ez is akkor érvényesül a legteljesebben, ha nincsenek olyan törvényi tényállások, amelyek alaptörvény-ellenessége miatt ez az utólagos alkotmányos rendezés szükségessé válhat. A pontosan meghatározott tényállások – bár nem zárják ki a büntetőjog eszközeivel való visszaélést – elősegíthetik továbbá a jogalkalmazás kiszámíthatóságát.⁵

További jelentősége a büntetőjog alkotmányossága kapcsán az egyes tényállásoknak, hogy anélkül is megvalósíthatnak alapjog-korlátozást, hogy az általuk megjelölt magatartást valaki véghez vinné.⁶ Például a véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi szankcionálása vezethet ahhoz, az egyén – pusztán a fenyegetettség következtében – nem mer élni ezzel az alapvető jogával (preventív hatás). Ezek alapján megállapítható, hogy a tényállások precíz megalkotásának jelentős szerepe van abban, hogy az állami büntetőhatalom alkalmazása során elkerülhető legyen az alapjogok aggályos korlátozása. A garanciarendszer szempontjából nem választhatóak el egymástól a büntető-igazságszolgáltatásra vonatkozó elvek, azonban a bűncselekmény tényállása meghatározó szerepet kap az eljárás egész folyamán.

Mindenek előtt pedig az egyén számára a tényállás közvetíti, hogy mely magatartások elkövetése minősül bűncselekménynek, ezáltal érvényre juttatva a büntetőjog preventív funkcióját is. A büntetőjog értékvédő és értékteremtő szerepe következtében pedig ez mutatja meg, hogy minek tulajdonít kiemelt fontosságot, és mit helytelenít a társadalom értékrendje.

⁵30/1992. (V. 26.) AB határozat ABH, 1992, 167, 173-174.

⁶36/1994. (VI. 24.) AB határozat ABH, 1994, 219-221.

2.1. Az alkotmányos büntetőjog fogalmának megjelenése és fejlődése

Az alkotmány jogforrási elsőbbségéből következik, hogy az alkotmányjogi elveknek feltétlenül érvényesülniük kell a szakjogágakhoz tartozó tételes jogviszonyokban is.⁷ Így az alkotmányos követelmények más szakjogágak rendszerét is áthatják, meghatározzák.

Azonban annak következtében, hogy büntetőjog alkalmazása a legsúlyosabb állami beavatkozás az egyén szabadságába, ezeknek az alkotmányjogi elveknek itt van a legmeghatározóbb szerepe. Itt ugyanis nem a mellérendelt viszonyok háttérszabályai az alkotmányos elvek, hanem az egyén és az állam viszonyában meghatározó garanciák. A kikényszerítés sem a felek rendelkezési jogától függ, hanem – a magánvádas bűncselekmények szűk kivételi körétől eltekintve – az állam hivatalból szerez érvényt a büntetőigényének. A büntetőjog értéket védő és közvetítő szerepe is szükségessé teszi, hogy ez az értékrend összhangban álljon az alkotmány elveivel, értékrendjével. Az alkotmányos büntetőjog követelménye túlmutat a büntetőjog jogági alapelvein, mivel alkotmány értékrendjéhez viszonyítva határozza meg a büntetőjoggal szemben támasztott követelményeket, nemcsak a konkrét normát nem önmagában, hanem a büntetőjogi felelősségi rendszer részeként értékeli.

A büntetőjogi tényállások alkotmányosságának kérdésében az alaptörvényi szabályok mellett elsősorban az Alkotmánybíróság gyakorlata adja meg a vizsgálat kereteit. Az „alkotmányos büntetőjog”, mint fogalom először a 10/1992. (II. 25.) AB határozatban jelenik meg, de ekkor még az Alkotmánybíróság még semmilyen magyarázatot nem adott a tartalmára vonatkozóan. A fogalom később számos határozatban feltűnik, tartalma folyamatosan alakul és esetenként változik is a testület gyakorlatában. Az alkotmányos büntetőjog alkotmányjogi dogmatikai fogalom, amely a jogági sajátosságokon túlmutató követelményt is közvetít.⁸

Az Alkotmánybíróság 11/1992. (III. 5.) AB határozatában részletezi először az alkotmányos büntetőjogra vonatkozó formai és tartalmi követelményeket, tartalmat adva ezzel a fogalomnak, amelyet a későbbi gyakorlatában már formulaszerűen alkalmaz. A testület ebben a határozatában rögzíti, hogy jogállamban a büntetőhatalom gyakorlásának alapja csak az alkotmányos büntetőjog lehet. Ez magában foglalja azt is, hogy a büntető törvénynek

⁷DEZSŐ MÁRTA – KUKORELLI ISTVÁN (SZERK): *Alkotmánytan I.* Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 34.

⁸LÉVAY M.: *id. mű.* 3.

alkotmányosnak kell lennie, vagyis a jogállam jogsértésekre is csak jogállami módon reagálhat. Az elévülés kérdése kapcsán kihangsúlyozza az állami büntetőhatalomnak az időbeli keretek közé szorítását.

Ebben a határozatban foglalkozik azzal is az Alkotmánybíróság, hogy az alapjogok védelemével kapcsolatos, alkotmányi szinten rögzített követelmények a büntetőjog alkotmányossági követelményeire is irányadók. Itt kerül először kifejtésre az is, hogy „a büntetőjog tilalmi és előírásai, különösen pedig a büntetések mind alapjogot vagy alkotmányosan védett jogot vagy értéket érintenek. A törvénnyel történő elkerülhetetlen, szükséges és arányos korlátozás az alapja és értelme a büntetőjogi büntetés (a büntetőjogi beavatkozás) olyan magyarázatának, hogy az végső eszköz a jogkövetkezmények között.”⁹

A büntetőjognak ezt az *ultima ratio* jellegét később az Alkotmánybíróság több határozatában részletezi és hivatkozza. A büntetőjog mindig a legsúlyosabb korlátozást valósítja meg, ha van bármilyen más alkalmas eszköz, a büntetőjogi korlátozás alkalmazása nem tekinthető alkotmányosnak. A követelmények és elvek felsorolása mellett ez a határozat rögzíti jogállami büntetőhatalom szerepét is. Ennek keretében kiemeli a büntetőjog értékvédő és értékteremtő szerepét, és rögzíti, hogy ez a büntetőhatalom gyakorlásának törvényes alapja valamint az egyéni jogok védelmének szabadságlevele is. További jelentősége ennek a határozatnak a *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* elvének alkalmazását nemcsak az egyes bűncselekmények vonatkozásában, hanem a büntetőjog általános részére – elsősorban az elévülésre – vonatkozóan is alkalmazandónak tekinti. Itt rögzíti az Alkotmánybíróság azt is, hogy ezek a garanciák egyáltalán nem korlátozhatóak, és nem képzelhető el velük szemben mérlegelhető alkotmányos jog vagy feladat. Csak a garanciák nyílt félre tételével lenne rá lehetőség, ezt pedig a jogállam elve kizárja. A határozat kitér az alkotmányos büntetőjog kapcsán a büntetőeljárást érintő garanciákra, így a kizárólag bíróság útján történő elítélésre, az eljárási garanciák betartására, valamint hangsúlyozza az ártatlanság vélelmét is.¹⁰

Ezzel adta meg az Alkotmánybíróság annak a főbb vonalát, hogy mit ért alkotmányos büntetőjog alatt. Későbbi gyakorlatában ezt a fogalmat formulaszerűen alkalmazza kiegészítve az egyes alapjogok korlátozásának követelményei kialakításával.

⁹vö.: 11/1992. (III. 25.) AB határozat, ABH 1992, 77.

¹⁰vö.: 11/1992. (III. 25.) AB határozat, ABH 1992, 77.

2.2. Alkotmányos büntetőjog az Alaptörvény hatályba lépését követően

Az Alkotmánybíróság alkotmányos büntetőjoggal foglalkozó határozatai még a korábbi Alkotmány¹¹ hatálya alatt születtek. 2012. január 1-jén azonban hatályba lépett Magyarország Alaptörvénye. Továbbá az Alaptörvény negyedik módosítása óta az Alaptörvény Záró és egyes rendelkezéseinek 5. pontja értelmében az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat. Az Alkotmánybíróság 22/2012. (V. 11.) határozatában kifejtette, hogy „az Alkotmánybíróság feladata az Alaptörvény védelme. Az Alkotmánybíróság az újabb ügyekben felhasználhatja azokat az érveket, amelyeket az Alaptörvény hatályba lépése előtt hozott korábbi határozata az akkor elbírált alkotmányjogi kérdéssel összefüggésben tartalmazott, feltéve, hogy az Alaptörvény konkrét – az előző Alkotmányban foglaltakkal azonos vagy hasonló tartalmú – rendelkezései és értelmezési szabályai alapján ez lehetséges”.¹² Ennek értelmében amennyiben az Alaptörvény tartalmazza azokat a rendelkezéseket, amelyeken a korábbi, alkotmányos büntetőjoggal kapcsolatos, határozatok alapultak, akkor az ezekben a határozatokban alkalmazott érvelés is fenntartható.

Az Alkotmánybíróság ezt később kiegészítette azzal, hogy „az újabb ügyekben vizsgálándó alkotmányjogi kérdések kapcsán felhasználhatja a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket és alkotmányossági összefüggéseket, ha az Alaptörvény adott szakaszának az Alkotmánnyal fennálló tartalmi egyezése, az Alaptörvény egészét illető kontextuális egyezősége, az Alaptörvény értelmezési szabályainak figyelembevétele és a konkrét ügy alapján a megállapítások alkalmazhatóságának nincs akadálya, és szükségesnek mutatkozik azoknak a meghozandó döntése indokolásába történő beillesztése”.¹³ Így a korábbi határozatok elvi megállapításai megfelelő tartalmi vizsgálat mellett figyelembe vehetők az Alaptörvény negyedik módosítását követően is, ezáltal az alkotmányos büntetőjogra kialakított formai és tartalmi követelmények, az ezekben a határozatokban alkalmazott elvi megállapítások ekkor továbbra is alkalmazhatóak lehetnek.

Az Alaptörvény tartalmazza a jogállamiság követelményét¹⁴, továbbá a XXVIII. cikkben többek között az ártatlanság védelmét és a *nullum crimen sine lege* elvet is. Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésében az alapjog-korlátozás általános tartalmi

¹¹1949. évi XX. törvény A Magyar Köztársaság Alkotmánya

¹²22/2012. (V. 11.) AB határozat Indokolás [39]-[40]

¹³13/2013. (VI. 17.) AB határozat Indokolás [32]

¹⁴Magyarország Alaptörvénye B) cikk (1) bekezdés

követelményeként rögzítette a szükségességi-arányossági tesztet, amelyet az Alkotmánybíróság már korábban is alkalmazott, számos esetben büntetőjogi normák alkotmányosságának megítélése esetében is.¹⁵

Az Alaptörvény rögzíti továbbá az emberi méltóság sérthetlenségét¹⁶, valamint a IX. cikk (4) bekezdésében rendelkezik arról, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére. Ez a rendelkezés alaptörvényi szinten is lehetőséget ad a véleménynyilvánítás szabadságának esetleges szigorúbb korlátozására, de az alapjog-korlátozás garanciális szempontjainak betartása mellett összhangban van a korábbi alkotmánybírósági gyakorlattal is. Az Alkotmánybíróság a véleménynyilvánítás szabadságának az alapjogok közötti kiemelt szerepe kapcsán is kifejtette, hogy az emberi méltóság a véleménynyilvánítás szabadságának korlátja lehet.¹⁷ Megfelel továbbá annak a korábbi alkotmánybírósági gyakorlatnak is, hogy e szabadságjog büntetőjogi korlátozásának indoka lehet az emberi méltóság sérelme (vagy annak közvetlen veszélye).

Komolyabb különbség jelentkezik abban, hogy az Alaptörvény U) cikk (6) bekezdése tartalmazza, hogy nem tekinthetők elévültnek azok a törvényben meghatározott, a pártállam nevében, érdekében vagy egyetértésével a kommunista diktatúrában Magyarország ellen vagy személyek ellen elkövetett súlyos bűncselekmények büntethetősége, amelyeket az elkövetéskor hatályos büntetőtörvény figyelmen kívül hagyásával politikai okból nem üldöztek. A korábbi Alkotmány ilyen rendelkezést nem tartozott, továbbá a 11/1992. (III. 5.) AB határozatban az Alkotmánybíróság úgy foglalt állást, hogy „a már elévült bűncselekmények újból büntethetővé tétele alkotmányellenes” és „az elévülés szempontjából nem lehet alkotmányosan különböztetni aszerint, hogy az állam politikai vagy pedig egyéb okból nem érvényesítette büntető igényét”. Azonban az, hogy az elévülés vonatkozásában eltérően rendelkezik az új Alaptörvény, nem zárja azt ki, hogy ettől a kérdéstől eltekintve a határozat – és az alkotmányos büntetőjoggal foglalkozó további határozatok – elvi megállapításai továbbra alkalmazhatóak legyenek.

Ezt támasztja alá az is, hogy több – már az Alaptörvény hatályba lépése után hozott – határozatban is megjelennek a büntetőhatalom alkotmányos korlátaival kapcsolatos korábbi érvelések. A büntetőeljárás alkotmányosságára vonatkozóan is az Alkotmánybíróság több határozatában fenntartja a büntető-igazságszolgáltatásra vonatkozó alkotmányos

¹⁵vö.: 30/1992 (V. 26) AB határozat, ABH, 167 és 95/2008. (VII. 3.) AB határozat, ABH 2008, 782.

¹⁶Magyarország Alaptörvénye II. cikk

¹⁷30/1992. (V. 26.) AB határozat ABH 1992, 167.

követelményeket. Így az Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bekezdésében foglalt védelemhez való jogról is kimondja, hogy az az alkotmányos büntetőeljárási jog egyik olyan alapelve, amely a büntetőeljárás valamennyi szakaszában számtalan különböző részletszabályban érhető tetten, és ebben a körben is felhasználja a korábbi határozatokban alkalmazott érveléseket.¹⁸ Szintén az alkotmányos büntetőeljárásra vonatkozó alapvető garanciának tekinti továbbra is a pártatlanság követelményét is az Alkotmánybíróság.¹⁹

Nemcsak az eljárási garanciák körében, hanem az anyagi jog tényállásaira vonatkozóan is megjelenik a korábban kidolgozott érvelési rendszer az Alkotmánybíróság újabb határozataiban is. A 16/2013. (VI. 20.) AB határozatban a kommunista és nemzeti szocialista rendszerek bűneinek nyilvános tagadására vonatkozó tényállás alkotmányosságának vizsgálata során az Alkotmánybíróság beemeli a korábbi határozatokban rögzített érvelést a büntetőjog alkalmazásának feltételeit illetően. Hasonlóan alkalmazza ezeket az önkényuralmi jelkép használatát tiltó tényállásról hozott határozatában is. Ezeknek a határozatoknak az érvelései is átveszik és alkalmazzák a korábbi határozatok által kialakított szempontrendszert a büntetőjog alkalmazhatóságának feltételeit illetően, és az egyes tényállások alkotmányosságának megítélésére. A büntetőjogi normákra vonatkozó követelmények rendszere is lényegében változatlanul megmarad. Továbbra is követelmény a jogbiztonság követelményéből és a *nullum crimen sine lege* elvéből következően a leíró diszpozíció világos megfogalmazása, annak pontos előreláthatósága, hogy egy magatartás mikor minősül bűncselekménynek. Az újabb határozatok érvelései is fenntartják a büntetőjog *ultima ratio* jellegét, azt hangsúlyozva, hogy a büntetőjog alkalmazása szükségszerűen alapvető jogokat érint. A tartalmi vizsgálatot illetően is fennmarad az alapjogok korlátozásának alkotmányosságára kialakított gyakorlat, a szükségességi-arányossági vizsgálatot pedig az Alaptörvény is rögzíti.

¹⁸vö.: 8/2013. (III. 1.) AB határozat

¹⁹vö.: 25/2013. (X. 4.) AB határozat

3. Jogállami elvek és formai követelmények

A büntetőjogra vonatkozó garanciák alapvetően két részre oszthatóak. Ezeknek egyik része az Alaptörvény XXVIII. cikkében rögzített, valamint az alapjog-korlátozásra általában vonatkozó garanciák, a másik pedig az Alkotmánybíróság által kidolgozott, ezeken túlmutató tartalmi követelmények. Ezen követelményekkel együttesen jut érvényre az előreláthatóság követelménye, amely jelent egyrészt egy „formai előreláthatóságot”: *nullum crimen sine lege* és annak kiterjesztése az elévülésre, a leíró diszpozíció egyértelmű megfogalmazása. Az előreláthatóság másik eleme a „tartalmi előreláthatóság”, ez a büntetőjog alkalmazásának feltételeire kialakított mérlegelés következetes és kiszámítható alkalmazását jelenti. Ahhoz, hogy a büntetőjogi normák alkotmányosnak minősüljenek – a jogalkotási szabályokra vonatkozóan túl – meg kell felelnie mind a formai mind pedig a tartalmi követelményeknek is. Ez azonban csak akkor vizsgálható következetesen, ha egyértelműen eldönthető, mikor alkotmányos a büntetőjog alkalmazása, amikor a legsúlyosabb korlátozások és szankciók hiányában valóban nem valósítható meg az alapjogok és alkotmányos értékek védelme.

3.1. A büntető jogalkotásra vonatkozó követelmények és a normavilágosság

A büntetendő magatartások kijelölésének köre törvényalkotói kompetencia, az Alkotmánybíróság nem vizsgálhatja a szabályozás ésszerűségét hatékonyságát, a magatartások vizsgálata során csak alkotmányossági kontroll érvényesülhet. Az Alkotmánybíróság 11/1992. (III. 5.) AB határozatában rögzíti, hogy csak a formalizált eljárási szabályok követésével keletkezhet érvényes jogszabály. Így az eljárási garanciák jelen esetben nemcsak a büntetőeljárásra vonatkozó garanciákat, hanem a jogalkotási eljárás jogszerűségét is jelentik. Az eljárási garanciák pedig alapvető jelentőségűek a kiszámíthatóság szempontjából.

A jogforrási szint követelményével összefüggésben a korábbi, a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény 3. § f) pontja tartalmazta, hogy bűncselekményeket csak törvényben lehet meghatározni. Ilyen rendelkezés a jelenleg hatályos, a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvényben nem szerepel.²⁰ Mivel azonban az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata értelmében a büntetőjog egész rendszere érinti az egyén alkotmányos helyzetét és

²⁰BELOVICS ERVIN – GELLÉR BALÁZS – NAGY FERENC – TÓTH MIHÁLY: *Büntetőjog I. – Általános rész.* HVG Orac Lap és Közlönykiadó, Budapest 2012. 127.

alapjogot korlátoz, akkor az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés alapján közvetetten ugyanezt eredményezi.

Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése ugyanis az alapjogok korlátozása esetén kötelezővé teszi a törvényi szintű szabályozást. Ennek megfelelően, ha korlátozást alacsonyabb jogforrási szintű jogszabály tartalmazza, az mindenképpen alaptörvény-ellenességet eredményez. Az Alaptörvény T) cikk (3) bekezdése értelmében jogszabály nem lehet ellentétes az Alaptörvénnyel, így a Btk.-nak is meg kell felelnie az Alaptörvényben foglalt elveknek, minden más jogforrásnál viszont magasabb szinten helyezkedik el, így azok nem lehetnek a Btk.-val ellentétesek. Jogalkotási eljárásra vonatkozó szabályokat tartalmaz az Alaptörvény és a jogalkotási törvény is. Ezek a szabályok a jogalkotásra általánosságban vonatkoznak, így a büntetőtörvény megalkotása sem képezhet ezek alól kivételt. A hatályos jogalkotási törvény 2. § (1) bekezdése minden jogszabályra vonatkozóan előírja, hogy annak a címzettek számára egyértelműen értelmezhető szabályozási tartalommal kell rendelkeznie. Ez a követelmény a büntetőjogban fokozottan érvényesül, pontosan előreláthatónak kell lennie annak, hogy mikor követ el valaki bűncselekményt. Jogállamban nem lehet bizonytalanság azt illetően, hogy egy magatartás mikor minősül bűncselekménynek. Ezt a célt szolgálja többek között a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* elvek kiterjesztett érvényesülése, valamint a tényállások világos megfogalmazottságának követelménye is.

A jogalkotó szükségszerűen különbséget tesz, von határt a magatartások között akkor, amikor egy részüket kriminalizálja. Ez a döntés azonban nem lehet önkényes, hanem szigorú szempontoknak kell megfelelnie, kényszerítően szükségesnek kell lennie. A magatartás határozatlan vagy túlzottan tág megjelölése teret nyit a büntetőjog önkényes alkalmazása felé. Ez teszi többek között szükségessé többek között azt is, hogy világos legyen, milyen cselekmény valósítja meg a kriminalizált magatartást. A bűncselekményt leíró diszpozíciónak határozottnak kell lennie, hogy ennek alapján egyértelműen körülhatárolható legyen a tiltott magatartás. A tényállás nem tartalmazhat olyan általánosítást, bizonytalan fogalmakat, amelyek miatt ez az eseti mérlegelés körébe kerülne. A tényállásnak egyértelmű információt kell adnia elkövetési magatartásra, védett jogi tárgyra vonatkozóan.²¹

A jogalkotónak kötelezettsége továbbá a büntetendő magatartások kijelölése során a lehető legszűkebb körre szorítkoznia, a magatartás túlzottan tág kijelölése szintén az alapjog

²¹vö.: 13/2000. (V. 12) AB határozat, ABH 2000, 61, 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77. és 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167.

önkényes korlátozásához vezethet.²² Több tényállás esetében döntő szerepet játszott az alkotmányosság megítélésében, hogy kellően egyértelműen és a legszűkebb körben jelölte-e ki a büntetendő magatartást. Az alapjog-korlátozás alkotmányosságának első feltétele, hogy arra törvényben kerüljön sor és ez a törvény a jogalkotási szabályoknak megfelelően kerüljön megalkotásra. A formalizált eljárás szabályainak követésére és az előreláthatóság követelménye vonatkozik a büntetőtörvény egészére. A pontos, előreláthatóságot és kiszámíthatóságot szolgáló jogalkotás az egyes tényállások esetében kiemelt szerephez jut.

3.2. A jogbiztonság követelményéhez kapcsolódó további garanciák (formai követelmények)

Az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése kimondja, hogy Magyarország független, demokratikus jogállam. A jogállamiság elvét korábban az Alkotmány 2. § (1) bekezdése tartalmazta. Az Alkotmánybíróság a jogállamiságból vezette le a jogbiztonság követelményét.²³ Itt kimondta, hogy ez az állam kötelezettségévé teszi, hogy a jog egésze, részterületei és a jogszabályok is kiszámíthatóak legyenek. Az Alkotmánybíróság a jogállamiság és a jogbiztonság követelményéből számos olyan további követelményt bontott ki, amelyek az alkotmányban nem szerepelnek.²⁴

A jogállamiság elvéből levezetett jogbiztonság követelményéből fakad, hogy nemcsak az egyes jogszabályok, hanem a jog egész rendszere és egyes részterületei is kiszámíthatóan működjenek. Így a büntetőhatalom alkalmazásának feltételei is a büntetőjog egész rendszere is meg kell, hogy feleljen ezeknek az előreláthatósági követelményeknek. A büntetőhatalmat is csak a jogbiztonságot szolgáló garanciákon belül maradva alkalmazhatja az állam. Ebbe beletartozik a büntetőeljárás garanciáitól a lezárt jogviszonyok érintetlenül hagyásáig az egész felelősségi és felelősségre vonási rendszer minden követelménye

A jogbiztonság követelményéből fakad egyrészt a már ismertetett kiszámíthatóság követelménye, de ezenfelül az Alkotmánybíróság ehhez a követelményhez kapcsolta az alkotmányos büntetőjog egész garanciarendszerét is.²⁵ Ide tartoznak a büntetőjog általános részére vonatkozó szabályok, többek között az elévülés és a *nullum crimen sine lege, nulla*

²²vö.: 30/1992.(V. 26) AB határozat, ABH 1992, 167. és 58/1997.(XI. 5). AB határozat, ABH 1997, 348.

²³9/1992. (I. 30.) AB határozat ABH 1992, 59.

²⁴SÓLYOM LÁSZLÓ: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 708-709.

²⁵TÓTH GÁBOR ATTILA: *Túl a szövegen – Értekezés a magyar alkotmányról*, Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 148.

poena sine lege elvek, továbbá az egyéb büntethetőséget megszüntető és kizáró okok meghatározása, megfelelő és következetes rendszere és alkalmazása.

A *nullum crimen sine lege* elve – melyet az Alaptörvény is tartalmaz – garantálja, hogy csak olyan cselekmény miatt legyen megállapítható a büntetőjogi felelősség, amelyet törvény már az elkövetéskor is bűncselekménynek minősített. Az Alkotmánybíróság értelmezésében ez sem csak az egyes magatartások bűncselekménnyé nyilvánítására, hanem a büntetőjog egész rendszerére terjed ki. Az elévülés a büntetőjogi felelősségre vonásnak abszolút korlátja, a már elévült cselekmények miatti felelősségre vonás ellentétes a jogbiztonság követelményével.

Míg az egyes tényállások esetében a konkrét összehasonlításban mérlegelés kérdése az alapjog korlátozása, addig a büntetőjog alapintézményeire vonatkozó garanciák nem engednek meg kivételeket. „Az állam büntetőhatalmának korlátai nem változtathatóak annak a terhére, akinek a cselekményét büntetőjogilag megítélik.”²⁶ A büntetőjog egész szabályrendszere közvetlenül és alapvetően érint egyéni jogokat. Az államnak az alapjogok tiszteletben tartására és védelmére irányuló kötelezettségével összhangban a büntetőhatalom alkalmazásának is alapvető követelménye, hogy megfeleljen az alkotmányos elveknek. Ez vonatkozik a büntetőtörvény megalkotására és büntetőeljárás szabályainak betartására is.

A megalkotásra vonatkozó és a formai követelmények adják meg az első lépést, a tartalmi vizsgálatra ezután kerülhet sor. A formai és a tartalmi követelmények az előreláthatóság és a büntetni rendelt magatartás kijelölése kérdésében szorosan összekapcsolódnak.

²⁶11/1992. (III. 5.) AB határozat ABH 1992, 77-94.

3.3. A büntetőhatalom alkalmazásának indokai és korlátai

Az egyes magatartások bűncselekménnyé nyilvánítása során a jogalkotó szükségszerűen tesz különbséget az egyes magatartások között, azonban ez a megkülönböztetés nem lehet önkényes. Ennek kizárására szolgál a büntetőjog alkalmazásának szigorú feltételrendszere, és a tényállások kialakítására vonatkozó követelmények összessége. Ezzel összefüggésben vizsgálni kell azt is, hogy a tényállás megalkotására, és ezáltal a magatartás kriminalizálására minek az érdekében kerül sor.

A jogalkotó által a bűncselekmények körébe vont magatartások esetében meghatározóak az Alaptörvényben biztosított jogok és alkotmányos értékek. Így például az Alaptörvény az élethez és emberi méltóságot abszolút jogként nevesíti. Ezzel összhangban, azokban a legszélsőségesebb esetekben, amikor már az enyhébb eszközök alkalmatlanok a védelem biztosítására, nemcsak jogosult, de köteles is a büntetőhatalom alkalmazására. Az életvédelmi kötelezettség teljesítése során, nem elegendő az, hogy az állam annak a kötelezettségének eleget tegyen, hogy nem sérti meg az egyes személyek élethez való jogát (pl.: halálbüntetés alkalmazásával), hanem köteles általában az élet átfogó, objektív védelmére is. Ennek következtében is köteles arra, hogy az emberi élet, mint kiemelt érték számára a legsúlyosabb esetekben akár a büntetőjog eszközeivel is védelmet nyújtson. Amennyiben az emberölést nem minősítene bűncselekménynek, akkor az állam az objektív életvédelmi kötelezettségének, az élet, mint alapvető érték védelmének egyértelműen nem tenne eleget.

Az Alaptörvény rendelkezései nemcsak az abszolút jogok, illetve kiemelten védett alapjogok, hanem a demokratikus értékek védelme esetén is meghatározóak. Az Alaptörvény C) cikk (2) bekezdése kimondja továbbá, hogy senkinek a tevékenysége nem irányulhat a hatalom erőszakos megszerzésére vagy gyakorlására, illetve kizárólagos birtoklására. Az ilyen törekvésekkel szemben törvényes úton mindenki jogosult és köteles fellépni. Ezzel áll összhangban az alkotmányos rend elleni szervezkedés, alkotmányos rend megváltoztatásának a büntetése.²⁷ Ennek értelmében nemcsak az abszolút jogok, de az alkotmányos értékek védelme is visszatükröződik a büntetőtörvény tényállásaiban. Egy magatartás kriminalizálása esetében a büntetőjogi válasznak mindig arányosnak kell lennie a védett érdek értékével, valamint az alkalmazott szankciónak is meg kell felelnie az arányosság követelményének.²⁸

²⁷BELOVICS E. – GELLÉR B. – NAGY F. – TÓTH MIHÁLY: *id. mű.* 105.

²⁸GELLÉR BALÁZS JÓZSEF: *Legalitás a vádpadon – Az anyagi büntetőnormák legalitásának elméleti elemzése.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 22.

Amennyiben a kriminalizált magatartás önmagában, közvetlenül is korlátoz alapjogot, a bűncselekmény védett jogi tárgya további szerephez jut. Ilyen esetben a tényállásnak meg kell felelnie az alapjog-korlátozásra vonatkozó követelményeknek is. Ezáltal a korlátozás indoka a tartalmi követelmények vizsgálatának is az alapját jelenti. Korábban az Alkotmánybíróság gyakorlata munkálta ki, jelenleg pedig már az Alaptörvény szövegszerűen is tartalmazza, hogy alapjog korlátozására más alapjog érvényesülése vagy egyéb alkotmányos érdek védelme céljából kerülhet sor, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával.²⁹

A korlátozás szükségességének és arányosságának megítélése kérdésében pedig első lépésként vizsgálni kell a korlátozás célját. Itt döntő szerepet kap, hogy a tényállás abszolút jogot, más (nem abszolút, de kiemelt) alapjogot, más alkotmányos értéket véd, és ezeket a magatartás közvetlenül vagy csak közvetetten sérti, illetve veszélyezteti. Nem abszolút jogok védelme esetében mérlegelni kell azt is, hogy a korlátozás célja alapján indokolható-e annak büntetőjogi védelme, valamint az adott tényállás esetében a magatartások legszűkebb körére szorítkozik-e a jogalkotó, mivel ezt az Alkotmánybíróság több határozatában is a tényállás alkotmányosságának követelményeként szabta. A büntetőjognak nem az átfogó védelem a feladata, hanem csak a legsúlyosabb sérelmek elleni védelem, többek között ezáltal felel meg annak, hogy a jogkövetkezmények között végső eszköz, *ultima ratio*.³⁰

Az alapjog-korlátozás – így a büntetőjogi tényállás – alkotmányosságának további vizsgálatát döntően meghatározza annak legitim célja, az Alkotmánybíróság több határozatában is alapvető szempont a vizsgálat során. A gyalázkodás és gyűlöletre uszítás kapcsán fejt ki egyértelműen az Alkotmánybíróság, hogy a véleményszabadságot korlátozó törvények nagyobb a súlya, ha közvetlenül másik alapvető jog védelmére szolgál, és kisebb, ha csak elvontan védi, még kisebb csupán elvont érték a védelem tárgya.³¹

Meghatározó továbbá a védett jogi tárgy azonosítása a közszereplők bírálatával foglalkozó határozatban is. Itt döntő szempont, hogy a cél nem az emberi méltóság kitüntetett szerepe miatt általánosságban a büntetőjog sem tekinthető aránytalannak a becsületsértő magatartásokra, azonban a hatóságot képviselő személyen keresztül a hatóság működésének védelme érdekében már igen.³² Az Alkotmánybíróság a rémhírterjesztés büntethetőségének kérdése kapcsán egyértelműen kimondja, hogy máshol vannak a véleménynyilvánítási

²⁹Magyarország Alaptörvénye I. cikk (3) bekezdés

³⁰vö.: 18/2000. (VI. 6.) AB határozat ABH 2000, 117.

³¹30/1992. (V. 26.) AB határozat ABH 1992, 167.

³²36/1994. (VI. 24.) AB határozat ABH 1994, 219, 228.

szabadságnak a korlátai, ha az emberi méltósággal kell összemérni, és máshol, ha más alapjoggal vagy alkotmányos értékkel.

Ahogyan a korlátozással érintett alapjogtól, úgy védendő értéktől sem tehető függetlenné az érvelés. A büntetőjog esetében a védett jogi tárgy, mint a korlátozás legitim célja, alapvetően meghatározza a teszt alkalmazását és ezáltal végeredményben a norma alkotmányosságának megítélését is. Így magára a tényállásra nézve is döntő szerepe van az alapjogoknak: korlátozás és védelem egyensúlyának kell benne megvalósulnia. Az alapjogok, alkotmányos értékek védelme átfogó védelme érdekében azonban nem lehet a büntetőjogi eszközökhöz fordulni, csak az ezeket érintő különlegesen súlyos sérelmek alapozzák meg ennek alkalmazását, amikor más jogi eszközök már nem elegendőek. A jogi eszköztár hiányossága sem lehet önmagában érv a büntetőjogi korlátozásra.³³

A kriminalizációs kötelezettség, az állam intézményvédelmi kötelezettsége indokolja a büntetőjogi tényállások megalkotását, a büntetőhatalom alkalmazását, így a védett jogi tárgy, mint egy magatartás szankcionálásának indoka, nemcsak abban az esetben bír jelentőséggel, ha ez a konkrét korlátozás esetében a szükségességi-arányossági tesztben az alapjog-korlátozás legitim céljaként jelenik meg. A közvetlen korlátozás nélküli tényállások alkotmányosságának kérdésében is meghatározó szerepet kaphat annak vizsgálata, hogy milyen cél érdekében került sor a büntetőjog alkalmazására. Mivel alapvetően védelem (alapjog vagy más demokratikus érték) érvényesítése érdekében kerül sor, ilyen védendő érték hiánya, indokolatlan alkalmazása a büntetőjogi felelősségi rendszer alkalmazásának elveit bontaná meg.

A korlátozás által elérni kívánt cél és biztosítani kívánt védelem egyszerre meghatározó a büntetőjog általános alkalmazásának formai és tartalmi feltételeinek megítéléséhez, alapvetően meghatározza a tényállás további vizsgálatát.

³³vö.:18/2000. (VI. 6.) AB határozat ABH 2000, 117.

4. Az ultima ratio és a tartalmi követelmények

A fent kifejtett formai eljárási és kiszámíthatósági követelményeken túl a büntetőjogi tényállások alapjog-korlátozásra vonatkozóan további alapjogi-tartalmi jellegű elveket dolgozott ki az Alkotmánybíróság. A korlátozás céljának vizsgálata is már részben a büntetőjogi tényállások tartalmi vizsgálatához kapcsolódik, így ennek folytatásaként a következőkben a tartalmi követelmények részletes elemzését végeztem el.

A büntetőjog különös részében található tényállások az alapjog-korlátozás szempontjából többféle módon csoportosíthatóak. Vannak olyan tilalmak, amelyek önmagukban is közvetlenül korlátoznak alapjogot (általában véleménynyilvánítási szabadság vagy önrendelkezési jog), ezzel szemben más tényállások nem érintik közvetlenül az elkövető alapvető jogait. A másik szempont lehet a különbségtétel során, hogy a törvényalkotó minek az érdekében korlátoz alapjogot, illetve a többi tényállás esetében is milyen jog vagy érték védelme érdekében hozta létre a jogalkotó a büntetőjogi tényállást. Itt – összhangban az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésével – a kezdésével a korlátozás indoka lehet másik alapjog vagy egyéb alkotmányos érték védelme. Ez a különbségtétel azonban a későbbiekben meg is határozza az alapjogi teszt alkalmazása során a vizsgálatot.

4.1. A tartalmi vizsgálat alapja: a szükségességi-arányossági teszt

Az alapjogok korlátozására a fentebb említett módon szigorú formai és tartalmi szabályok vonatkoznak. A korlátozás tartalmi megítélésre kerültek kidolgozásra az alapjogi tesztek, ezek következetes alkalmazásával megállapítható, hogy egy alapjog-korlátozás mikor lehet alkotmányos. A formai követelmények kapcsán már érintett előreláthatóság kérdése sem válaszolható meg egyértelműen csak a világos leíró dispozíció és a visszaható hatályú jogalkotás tilalma alapján. Az alapjogok korlátozásának következetes és kiszámítható alkalmazása egyfajta tartalmi előreláthatóságot is biztosít. Ebben kapcsolódnak össze a formai és a tartalmi követelmények. Az alapjogok korlátozására vonatkozó tartalmi követelmény, hogy legitim cél érdekében, szükséges és arányos módon alkalmazzák.

A teszt legelső lépése az igazolás, vagyis annak az azonosítása, hogy az érintett alapjog korlátozására milyen cél érdekében kerül sor. Ennek meghatározása döntően befolyásolja a teszt alkalmazását, ezzel kell összemérni a „másik oldalon” álló alapjogsérelem súlyát. A cél legitim volta szolgálja többek között az önkényes korlátozás kizárását is. Az Alaptörvény I.

cikk (3) bekezdése rögzíti, hogy alapjog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében korlátozható. Ez lehet tehát a korlátozás legitim célja. Már az is meghatározó azonban, hogy alapjog vagy valamely alkotmányos érték érdekében kerül sor a korlátozásra, utóbbi esetében jóval szűkebb lehetőségek, szigorúbb mérce.³⁴ További meghatározó szempont a cél közelebbi vagy távolabbi összefüggése a közérdekkel. A közérdekkel való közelebbi összefüggés estén ugyanis az alapjog korlátozása igazolható lehet.

A teszt következő lépésének kérdése, hogy az alapjog-korlátozás alkalmas lehet-e a kívánt cél elérésére, van-e ésszerű kapcsolat a cél és az eszköz között. Ezután a következő követelmény az, hogy azok közül az eszközök közül, amelyek alkalmasak lehetnek a cél elérésére, a legenyhébbet válassza a jogalkotó. Ebben a lépcsőben kell vizsgálni a korlátozás lehetséges alternatíváit, azt hogy van-e rendelkezésre álló enyhébb eszköz. Ez is függ a cél és az alkalmasság vizsgálatától is, így a további eszközökkel való összehasonlítást is meghatározza: melyek azok, amik még alkalmasak lehetnek ugyanannak a célnak az elérésére, de kevésbé korlátozóak. Ezek közül kell végül a cél elérésére még alkalmas, legkevesbé korlátozó eszközt kiválasztani.³⁵

Nem lehet alkotmányos a korlátozás eszköze, ha az a szükségesnél nagyobb sérelmet okoz. Vagyis a még a cél elérésére alkalmas, de kevésbé korlátozó eszközt kell választani, a büntetőjog pedig mindig a legsúlyosabb eszköz, így ha van bármi, nem büntetőjogi eszköz, amelynek segítségével még elérhető a cél, a büntetőjogi korlátozás nem lehet alkotmányos. Amennyiben a korlátozás az előző szempontoknak megfelelt, vagyis legitim volt a cél, alkalmas lehet ennek elérésére, és nincs enyhébb ilyen eszköz, akkor a teszt utolsó köve az arányosságra vonatkozik. Itt az okozott hátrány és elérni kívánt eredmény egymáshoz viszonyítása a meghatározó. Ahhoz, hogy a korlátozás megfeleljen az alkotmányosság követelményeinek, még a kényszerítően szükséges korlátozás sem okozhat az elérni kívánt célhoz képest aránytalan alapjogsérelmet.

A büntetőjogi tényállások esetében ez a szempont különösen hangsúlyos, mivel ezek az alapjogokat legsúlyosabban érintő korlátozások, és a szükségességi-arányossági teszt abban is döntő szerepet kap, hogy lehet-e egyáltalán egy adott magatartás vonatkozásában büntetőjogi eszközöket alkalmazni.

³⁴POZSÁR-SZENTMIKLÓSY ZOLTÁN: *Az általános alapjogi tesztek dogmatikája*. PhD értekezés (kézirat), Budapest 2014. 31.

³⁵POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Z. *id. mű.* 90-93.

A teszt általános alkalmazásának bemutatását követően arra a kérdésre keresem a választ, hogyan befolyásolja a korlátozás büntetőjogi típusa annak megítélését. Mivel a tartalmi követelmények között jelentős szerepet tölt be az alapjog-korlátozás megítélése, nem elhanyagolható kérdés, hogyan hangolható össze az általános alapjogi teszt alkalmazása az alkotmányos büntetőjog további követelményeivel. A büntetőjog egész rendszere is egyéni jogokat érint, a különös rész egyes tényállásai pedig már önmagukban is alapjogot korlátoznak. Az alkotmánybírósági gyakorlat alapján minden esetben érvényesülnie kell az ultima ratio követelményének. A következőkben azt tekintem át, hogy mikor minősül alkotmányosnak egy magatartás bűncselekménnyé nyilvánítása, mikor tesz eleget az állam annak a követelménynek, hogy valóban ultima ratioként alkalmazza a büntetőjogot, elkerülve ezzel az alapvető jogok szükségtelen és aránytalan korlátozását.

4.2. Tartalmi vizsgálat az alapjog-gyakorlást közvetlenül korlátozó tényállások esetében

A büntetőjog különös részében található tényállások között alapjogi szempontból a legfontosabb csoportosítási szempont az lehet, hogy a tényállás önmagában és közvetlenül is korlátoz-e valamilyen alapjogot. Ezek alapján megállapíthatóak olyan szempontok, amelyek esetében meghatározó szerepe van a korlátozott alapjog tulajdonságainak, és olyanok is, amelyek a büntetőjog egész rendszerére vonatkoznak.

A tényállások közül először azokat vizsgálom, amelyek önmagukban is alapjog-korlátozást valósítanak meg, és ezáltal közvetlenül is eredményezhetnek alapjogsérelmet, nem csak közvetve, a szankciók által. Az Alkotmánybíróság szinte összes büntetőjogra vonatkozó határozata is ezekkel kapcsolatos, ezekre nézve állapítja meg a büntetőjogi korlátozás feltételeit. Az alapjogot közvetlenül érintő tényállások közül is azokon keresztül mutatom be a korlátozás szempontjait, amelyek a *véleménynyilvánítás szabadságával* függenek össze. Ennek indoka egyrészt a véleménynyilvánítás szabadságának az alapjogok közötti kiemelkedő szerepe, másrészt pedig az, hogy az Alkotmánybíróság több határozatában is állást foglalt az ezzel kapcsolatos kiemelt kérdésekben. Az Alkotmánybíróság számos határozatában megjelenik, hogy a büntetőjog a jogi felelősségi rendszerben *ultima ratio*, akkor kell alkalmazni, amikor a más jogágak által kidolgozott szankciók már nem elegendők. Emellett pedig a korábban már részletezett általános alapjogi teszt is meghatározza a korlátozás, korlátozhatóság kereteit. E két szempont összehangolása

eredményezheti, hogy a büntetőjogi szankciókkal való fenyegetésre szükségtelen alapjogkorlátozás nélkül kerüljön sor.

Az alkotmánybíróági gyakorlatban több alkalommal meg is valósul ennek a két követelményrendszernek a találkozása és együttes alkalmazása.³⁶ Azonban abban már ezen belül is van eltérés, hogy ezt az együttes alkalmazást hogyan valósítja meg. Egyes esetekben önmagában, elkülönülten veszi figyelembe a büntetőjog végső alkalmazásának követelményét. Több tényállás vizsgálata során viszont beemeli az *ultima ratio* követelményét az általános alapjogi teszt egyik elemébe, de az is változó, hogy ezt követően melyik elem keretében vizsgálja, és milyen indokkal. Amennyiben eseti mérlegelésen alapul, az veszélyeztetheti a tartalmi előreláthatóságot, de indokolható azzal, hogy nem lehet alapjogkorlátozásról általánosságban dönteni. A mérlegelési szempontrendszerét befolyásolhatja, hogy a másik oldalon alapjog vagy más alkotmányos érték áll.

A véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi korlátozását az Alkotmánybíróság először a 30/1992. (V. 26.) AB határozatában vizsgálta. Itt rögzítette először az alapjogkorlátozás – azóta már az Alaptörvényben is szereplő – általános tartalmi követelményeit. Ezenfelül kitért arra is, hogy mivel a véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi korlátozása a kérdés, a korlátozást illetően érvényesülnie kell a büntetőjog egész rendszerére vonatkozó alkotmányos követelményeknek is. „Ezek forrása az alkotmányos büntetőjog koncepciója, a jogállamiságból, mint alapértékből az állami büntetőhatalom gyakorlására háramló követelmények rendszere, ezen belül pedig a büntető jogalkotás számára adódó tartalmi és formai követelmények.”³⁷

Ez alapján úgy értelmezhető, hogy az idézett definíció értelmében vizsgálni kell a büntetőjogra vonatkozó – a jogállamiság elvéből levezetett és az Alaptörvényben foglalt – összes követelményt. Ezekbe a követelményekbe beletartozik az is, hogy a büntetőjog a jogi felelősségi rendszerben *ultima ratio*. Az alkotmányos büntetőjogra vonatkozó tartalmi követelmények egyike pedig az alapjog korlátozások alkotmányos elveknek való megfelelése, a büntető jogalkotásra vonatkozó tartalmi követelményeknek részét képezi az érintett alapjog korlátozásának vizsgálatát, az alapjogi teszt alkalmazása. Ezáltal az *ultima ratio* – a büntetőjog végső eszközként való alkalmazásának – vizsgálata kikerül az alapjogi teszt kereteiből, önálló szempontként, az alkotmányos büntetőjogra vonatkozó egyéb, általános

³⁶vö.: 30/1992. (V. 26.) AB határozat ABH 1992, 167, 12/1999. (V. 26.) AB határozat ABH 1999, 106, 95/2008. (VII. 3.) AB határozat ABH 2008, 782.

³⁷30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 176.

tartalmi követelmények között kell mérlegelni. Ez azonban felveti a problémát, hogy nem derül ki a vizsgálatból, milyen szempont szerint lehet megfelelni ennek a követelménynek, ez pedig az előreláthatóság hiánya miatt vethet fel aggályokat.

Ugyanez a határozat részletezi azt is, hogy a büntetőjogi korlátozások alkotmányosságának vizsgálata során szigorú mércék alapján kell megítélni az alapjog-korlátozás szükségességét.³⁸ A büntetőjogi felelősségi rendszer szükségképpen korlátoz emberi jogokat és szabadságokat, ezért csak akkor lehet alkalmazni, feltétlenül szükséges és arányos mértékben, ha korlátozás célja másképp nem érhető el. Azonban arra nem tér ki, hogy ez a szigorú vagy szigorúbb mérce pontosan milyen módon jelent eltérést a szükségességi-arányossági teszt egyéb alapjog-korlátozás esetén való alkalmazásától. Értelmezhető úgy, hogy ögöttes szempontként végig jelen van a teszt alkalmazása során, de jelentheti azt is, hogy beépül az alapjogi teszt valamelyik elemébe. Az Alkotmánybíróság gyakorlata e kérdés eldöntése során a későbbiekben sem következetes.

Az alapjogi teszt alkalmazása mellett további tartalmi követelményként határozza meg, hogy nem járhat el a jogalkotó önkényesen a büntetendő magatartások meghatározásakor. Itt utal arra, hogy a cél elérése érdekében a lehető legszűkebben kell kijelölni a büntetendő magatartások körét. A határozat egyértelműen rögzíti azt is, hogy a mérlegelés körében döntő szempont, hogy alapjog vagy más alkotmányos érték áll szemben a korlátozással, és milyen súlyú ennek a sérelme vagy veszélyeztetése, ennek alapján a két tényállásból csak a közösség elleni izgatás felelt meg az alkotmányosság követelményeinek, mivel itt fennállt a közvetlen alapjogsérelem veszélye is. Ezzel együtt a döntés nem zárja ki azt sem, hogy valamely alkotmányos érték védelme megalapozhatja a büntetőjog alkalmazásának szükségességét.³⁹

A gyalázkodó, gyűlölet keltésére, köznyugalom megzavarására alkalmas kifejezéseket érintő büntetőjogi tényállásokkal az Alkotmánybíróság négy határozatában is foglalkozott. Az első ezzel kapcsolatos döntés a már említett 30/1992. (V. 26.) AB határozat. Ebben bontja ki először részletezően az alapjog-korlátozás általános szabályaira vonatkozó szükségességi-arányossági tesztet. Megállapítja továbbá, hogy a véleménynyilvánítás szabadságát korlátozó törvényeknek akkor a legnagyobb a súlya, ha a korlátozás célja közvetlenül másik alapvető jog védelme, kisebb, ha ez más alkotmányos érdek és még csekélyebb, ha például a

³⁸30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 170.

³⁹30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 176.

köznnyugalmat csak elvont módon védi. Ahogyan a véleménysszabadságot korlátozó törvény súlya csökken, úgy lesz egyre szigorúbb a korlátozás megítélése.

Az Alkotmánybírósság ebben a döntésében a véleménynyilvánítási szabadság büntetőjogi korlátozhatóságának határát a gyűlöletre uszításnál húzza meg. A szankcionálás indoka ugyanis nem általában a köznnyugalom, mint elvont fogalom védelme, hanem azon keresztül az olyan helyzetek elhárítása, amelyek esetében az egyéni jogok közvetlen sérelmének lehetősége fennáll. A védett jogi tárgyként szereplő köznnyugalomnak az ad ebben a helyzetben súlyt, hogy csak az olyan mértékű megsértését szankcionálja a jogalkotó, amely esetén a csoporthoz tartozók becsületét, méltóságát közvetlenül veszélyezteti a magatartás. Így nem önmagában a köznnyugalom védelme indokolja a büntetőjog alkalmazását, hanem annak egy bizonyos szint feletti megzavarása, amely magában hordozza az erőszakos cselekmény megvalósulásának közvetlen veszélyét.

A gyalázkodás büntethetősége kapcsán szintén ezt a mércét alkalmazza az Alkotmánybírósság, és éppen azért nyilvánítja alkotmányellenesnek ezt a tényállást, mert itt nincs meg annak a közvetlen alapjogsérelmeknek a veszélye, amely miatt alkotmányos lehetne a véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi korlátozása. A feltételezett sérelemnek csak távoli veszélye áll fenn, a köznnyugalmat, mint elvont fogalmat védi csupán.

A gyűlöletbeszéd büntetőjogi szankcionálhatóságának szempontjait tárgyalta az Alkotmánybírósság a 12/1999. (V. 26.) AB határozatban. Az Alkotmánybírósság a korábbi határozatával összhangban itt is megállapítja, hogy egy meghatározott mérték fölötti veszély a véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását megengedhetővé teszi. Ezt a mértéket a 30/1992 (V. 26.) AB határozatában a gyűlöletre uszításnál húzta meg. A „gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekmény” megjelölés azonban jelen esetben ennél tágabban jelöli ki a büntethetőség körét, leszállítva ezzel a korlátozhatóság küszöbét. Itt is hangsúlyozza, hogy önmagában a büntetőjogi korlátozás nem feltétlenül szükségtelen, azonban az új tényállás túlzottan tágan jelöl ki a büntetendő magatartások körét, valamint nem felel meg az alkotmányos büntetőjog határozottságot, egyértelműséget, az önkényes jogalkalmazás lehetőségét kizáró követelményeinek.

A szükségességi-arányossági teszt alkalmazása során e határozat alapján arra lehetne következtetni, hogy az Alkotmánybírósság az első lépésben, azaz szükségesség kérdésének megítélése során vizsgálja azt, hogy van-e általában a büntetőjognál enyhébb (például polgári jogi) eszköz, és az arányosság kérdésében már azt nézi, hogy az adott tényállás arányos

korlátozást eredményez-e, vagyis a szankcionáláskor a magatartások legszűkebb körére szorítkozik-e. Ebben az esetben azt lehetne megállapítani, hogy a büntetőjogi szankció nem szükségtelen eszköz, de a magatartásokat túl tág (az uszításnál szélesebb) körben jelöli ki, ezért aránytalan. Az Alkotmánybíróság mégis azzal zárja le a határozatát, hogy tényállás szükségtelenül és aránytalanul korlátozza a véleménynyilvánítás szabadságát. Ennek értelmében viszont ez alapján az érvelés alapján sem dönthető el egyértelműen, hogyan kell értékelni a korlátozás büntetőjogi minőségét az alapjog-korlátozás megítélése során.⁴⁰

Szintén hasonló jellegű, a gyalázkodással kapcsolatos az Alkotmánybíróság által vizsgált tényállás a 18/2004. (V. 28.) AB határozat esetében is. Itt azonban a jogalkotó már egy előkészületi jellegű magatartást is büntetni rendelt volna. Az erőszakos cselekményre felhívás esetében közömbös az, hogy ez eljut-e a címzetthez, egyáltalán nem feltétele, hogy egyéni jogsérelemhez vezessen. Továbbá az előkészületi jellegből következően az sem feltétele a büntethetőségnek, hogy a cselekmény egyáltalán a köznyugalom megzavarására alkalmas legyen. Ennek alapján még a gyalázkodás vagy a gyűlölet keltésre alkalmas egyéb cselekménynél tágabban kijelölt magatartás a testület szerint feltétlenül a véleménynyilvánítás szabadságának szükségtelen és aránytalan korlátozásához vezetne.⁴¹

Az Alkotmánybíróság gyakorlata abban nem következetes, hogy az alapjogi teszt alkalmazása során hol veszi figyelembe az alkotmányos büntetőjogra vonatkozó *ultima ratio* követelményét, abban azonban igen, hogy hol húzza meg a véleménynyilvánítási szabadság büntetőjogi korlátozásának határait. Ezt mutatja ugyanennek a határozatnak a becsmélés Btk-ba emelésével kapcsolatos érvelése is. Itt is ott állapítja meg a korlátozhatóság határát, ahol az uszítás szintjét eléri a cselekmény, önmagában a megvetés kifejezésére vonatkozóan nem tekinti ezt arányosnak, amennyiben ez általánosságban a köznyugalom védelmére irányul. Ha viszont a sértett személyek emberi méltóságát közvetlenül sérti, úgy sem igazolható az, hogy a tényállás a magatartások kijelölése esetében a legszűkebb körre szorítkozik. Itt ugyanis a sértettnek rendelkezésre állnak a polgári jog nyújtotta személyiségvédelmi eszközök, valamint a becsületsértés miatti magánindítvány is.

A büntetőjogi korlátozások kapcsán ez a határozat tér ki arra is, hogy egy tényállás nemcsak a bűncselekmény elkövetője, hanem a sértett oldalán is eredményezhet alapjogsérelmet. A becsmélés tényállása kapcsán az Alkotmánybíróság azt is kifejti, hogy a

⁴⁰12/1999. (V. 21.) AB határozat 1999, 106, 110-111.

⁴¹18/2004. ABH 2004, 303, 308.

sértett önrendelkezési jogát is sérti, hogy a méltóságát, becsületét sértő cselekményt a törvény hivatalból üldözendővé teszi, kizárva ezzel a hasonló bűncselekmények esetében alkalmazott magánindítvány lehetőségét. Az ebben a döntésben sem különíthető el egyértelműen, hogy a büntetőjogi korlátozás szükségtelennek vagy aránytalannak tekinthető-e. Az érvelésben az is feltűnik, hogy az uszításnál szélesebb körben kijelölt, aránytalan korlátozás, de az is, hogy rendelkezésre állhatnak nem büntetőjogi eszközök is, amely viszont abba az irányba mutat, hogy ennek következtében szükségtelen a büntetőjogi eszközök alkalmazása.⁴²

A gyalázkodás büntetendővé nyilvánításával foglalkozik továbbá a 95/2008. (VII. 3.) AB határozat is, és a kérdés is hasonló az előző határozatban tárgyaltakhoz. A véleménynyilvánítási szabadság korlátozásának határait továbbra sem engedi lejjebb szállítani annál a szintnél, amikor közvetlen alapjogsérelem veszélye is fennáll. A személyiségvédelem tekintetében pedig arra hivatkozik, hogy a leíró diszpozíció sem megfelelő, mert önmagában a csoport nem rendelkezhet emberi méltósággal, ez csak a csoporthoz tartozó személyeket illeti meg. Azáltal, hogy nem egy konkrét személy méltóságát, becsületét védi, ez a tényállás is a gyalázkodás általános szankcionálásához vezetne, amelyet az Alkotmánybíróság gyakorlata következetesen elutasít. E döntésben is kitér a becsületvédelem rendelkezésre álló eszközeire és megállapítja, hogy a gyalázkodás Btk-ba iktatása szükségtelen és aránytalan korlátozást eredményez.⁴³

Kiderül továbbá az is, hogy a korlátozás alkotmányosságának megítélése körében nem feltétlenül a büntetőjogi korlátozás miatt szigorú szükségességi mérlegelés döntött, hanem a véleménynyilvánításhoz való jog jellemzői, az alapjogok közötti kiemelt, a demokratikus társadalomban betöltött szerepe.⁴⁴ Az Alkotmánybíróság később is kitér arra, hogy két különböző típusú jog ütközése esetén nem hagyhatóak figyelmen kívül a sajátosságaik.⁴⁵ Emellett azonban azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a büntetőjogi korlátozásokra egységesen megállapított szigorúbb követelményeknek is érvényesülnie kell. Nem pusztán a véleménynyilvánítási szabadság szükségtelen vagy aránytalan korlátozásáról van szó ezekben az esetekben, hanem arról, hogy amennyiben a tényállás túl széleskörűen jelöli ki a szankcionált magatartást, egy alapjog gyakorlását teszi bűncselekménnyé. Ennek is érvényesülnie kell a korlátozás megítélése során, természetesen együttesen a

⁴²18/2004. ABH 2004, 303, 308.

⁴³95/2008. (VII. 3.) AB határozat, ABH 2008, 782, 786.

⁴⁴SÓLYOM LÁSZLÓ: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 572.

⁴⁵vö.: 21/1996. (V. 17) AB határozat ABH 1996, 74.

véleménynyilvánítás szabadságának szerepével, rendeltetésével és korlátozás céljának vizsgálatával együttesen.

Szintén a véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi korlátozásával foglalkozik a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, amely úgy fogalmaz, hogy büntetőjogi védelem szükségtelen és aránytalan az általa vizsgált esetben. Ebből viszont az állapítható meg, hogy az alapjogi teszt keretein belül kell vizsgálni a büntetőjogi eszköz alkalmazhatóságát, és mivel a teszt korábbi lépcsője a szükségesség, a határozat pedig szükségtelennek és aránytalannak nevezi, feltételezhető, hogy a szükségesség körében kell vizsgálni, azonban erre a határozat indokolása nem tér ki. A korlátozás megítélését ebben a döntésben is elsősorban a véleménynyilvánítás szabadságának a demokratikus társadalomban betöltött szerepe határozta meg, és nem a büntetőjog alkalmazása miatti szigorúbb mérlegelés követelménye.

Megjelenik azonban egy fontos szempont az alapjogok büntetőjogi eszközökkel való korlátozásával kapcsolatosan, eszerint önmagában egy magatartás büntetőjogi szankciókkal való fenyegetése anélkül is megvalósíthat alapjogsérelmet, hogy a bűncselekményt elkövetnék, illetve az elkövetőt büntetőeljárás alá vonnák. Ahogyan arra már korábban is utaltam, ez a fenyegetés visszatarthatja az egyént az alapjogának – jelen esetben a véleményszabadságának – gyakorlásától, anélkül is, hogy egyáltalán bűncselekményt követne el, büntetőeljárás alá vonnák. A büntetőjognak feladata és célja is a generális prevenció, de az alkotmányos büntetőjogra vonatkozó tartalmi követelményekből szükségszerűen következik, hogy ez sem eredményezheti az alapjogok sérelmét.

Az önkényuralmi jelkép használata kapcsán újból a véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi korlátai kerülnek előtérbe, itt azonban a korlátozás „átmegy” a teszten, és az Alkotmánybíróság alkotmányosnak minősítette a tényállást. Itt is felmerül a kérdés, hogy döntő szempont volt-e a büntetőjogra előírt szigorúbb mérce. Az indokolás ebben az esetben is a véleménynyilvánítás szerepét és funkcióját vizsgálta első sorban⁴⁶ Az önkényuralmi jelképek használatával kapcsolatban a 30/1992. (V. 26.) AB határozatra visszautalva összegzi az alapjog-korlátozás alkotmányos határait. Ebben a határozatban azonban már egyértelműen az alapjogi teszt arányossági lépésében vizsgálja, hogy megfelelő lehet-e a büntetőjog eszközrendszere az elérni kívánt célra. Itt viszont ezen belül mérlegeli még egyszer, hogy az adott tényállás megfelelő és arányos-e. A teszt ilyen módon történő alkalmazása azonban felveti azt a kérdést, hogy második esetben akkor teljes alapjogi tesztet kell-e alkalmazni,

⁴⁶14/2000. (V. 12.) AB határozat, ABH 2000, 83, 85.

illetve az első esetben hogyan alkalmazható az alapjogi teszt, erre azonban a határozat nem ad választ

Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi korlátozására az uszítástól eltérő esetekben is sor kerülhet, ez önmagában nem alkotmányellenes. Jelen esetben ezt a gyalázkodás és gyűlöletre uszítás között helyezi el, ugyanis a jelkép viselése nem csupán egy helytelennek tartott politikai nézetet fejez ki, hanem méltóságot sért és veszélyezteti a köznyugalmat. A korlátozás megítélésének alapjai hasonlóak, mint az uszítás esetében: csak köznyugalom súlyos zavarása esetén alkotmányos a büntetőjogi korlátozás, de másképp alkalmazza a szempontokat, mint a gyalázkodásnál, vizsgálja a történelmi helyzetet is a véleményszabadság kiemelt védelmével szemben. „Az Alkotmánybíróság szerint, ha a büntetőjog által így megfogalmazott védett tárgy mellett más, alkotmányos értékek védelme más módon nem érhető el, a büntetőjogi korlátozás önmagában nem aránytalan; feltéve, hogy szükséges e jelképek használata ellen védekezni. Az, hogy ez a védekezés demokratikus társadalomban szükséges-e, függ a korlátozás jellegétől, társadalmi, történelmi összefüggéseitől, az érintett személyekre gyakorolt hatásától.”⁴⁷

Ebben a határozatban végül köznyugalom és méltóság együttes védelmével indokolja a büntetőjogi tényállást, külön-külön eshetnének más megítélés alá (nem szükségtelen nem aránytalan) és az alkotmánybírósági határozat nem tesz különbséget az egyes önkényuralmi jelképek között. Az érvelés egyes pontjaiban megjelennek azok az elemek, amelyek eddig is vizsgált egy-egy büntetőjogi tényállás korlátozása kérdésében, mint a korlátozott célja, vagy a büntetendő magatartás precíz kijelölése, de e döntésben is elsősorban a véleményszabadság szerepe és helyzete döntött. Kitért arra is az Alkotmánybíróság, hogy még az önkényuralmi jelképek kapcsán még más véleménynyilvánítási szabadságot érintő tényállásokhoz képest is eltérő módon ítéli meg a korlátozást. Következésképpen így itt sem kapunk egyértelmű választ arra, hogy mitől *ultima ratio* a büntetőjog.

Az önkényuralmi jelképek használatának büntethetőségéről szintén több határozatában foglalt állást az Alkotmánybíróság, első ízben 2000-ben, majd 13 évvel később. Ez esetben viszont – szemben a gyalázkodás büntetendővé nyilvánításával foglalkozó döntésekkel – a két határozatban eltérő eredményre jutott. Az eredményeltérés vonatkozásában lényeges azonban kiemelni, hogy az újabb alkotmánybírósági határozatot megelőzően a Vajnai kontra Magyarország ügyben a kérdést az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: Bíróság)

⁴⁷14/2000.(V. 12.) AB határozat ABH 2000, 83, 92-96.

is vizsgálta.⁴⁸ A Bíróság előtti vitában döntően a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása köré csoportosultak az érvek, a korlátozás megengedhetősége kapcsán nem a büntetőjogi jelleg volt a meghatározó, hanem a konkrét esetben viselt ötágú vörös csillaggal való vélemény-kifejezés megítélése. Így a Bíróság elemezte a történelmi helyzetet, annak megváltozását, a vörös csillag használatát, jelentéseit, annak eltérését a többi önkényuralmi jelképtől. Ennek alapján a vörös csillag viselése nem kizárólag az önkényuralmi eszmékkel való azonosulást jelentheti. Megállapította, hogy a túl tág, kontextustól független büntetőjogi szankcionálás, pusztán viselése elfogadhatatlanul széleskörű. Az érvelése végén azonban a Bíróság is megállapítja, hogy az enyhe szankció ellenére is a büntetőjogi korlátozás a legsúlyosabb, így nem tekinthető arányosnak az elérni kívánt céllal.

Az Alkotmánybíróság ezt követően a 4/2013. (II. 21.) AB határozatban vizsgálta újra az önkényuralmi jelképek használatának büntetésére vonatkozó tényállást. Itt figyelembe vette – részben az Emberi Jogok Európai Bíróságának érveléséhez kapcsolódóan – azt is, hogy az előző határozat meghozatala óta hogyan változtak meg azok a körülmények, melyek indokolják a kérdés újabb vizsgálatát. Az Alkotmánybíróság kifejti, hogy az önkényuralmi jelképek használata, terjesztése a politikai véleménynyilvánítás egyik formája, így ezt figyelembe kell venni a korlátozás alkotmányosságának megítélése során is. Az Alkotmánybíróság hangsúlyozza továbbá, hogy az alapjog-korlátozásra vonatkozó általános követelmények mellett meg kell felelnie a büntetőjogi korlátozásnak az alkotmányos büntetőjogra vonatkozó formai és tartalmi követelményeknek is.

A testület ebben a határozatban a tényállás értékelését a formai követelmények vizsgálatával kezdi, hivatkozva a normavilágosság követelményére, és a véleménynyilvánítás szabadságának önkényes korlátozását kizáró megfogalmazására. Érvelésében megállapítja, hogy a túl tág, konkrét helyzettől független korlátozás, mely nem differenciál a magatartások között, a véleménynyilvánítás szabadságának aránytalan korlátozását eredményezi.⁴⁹ (Az aránytalan korlátozásra való hivatkozás itt is felveti a tartalmi szempontok kérdését.) A túlságosan általánosan megfogalmazott jogszabályok, jogalkotó keretek kijelölésének hiánya sérti a jogbiztonság követelményét, és teret ad az önkényes jogalkalmazásnak. Ennek következtében egymásnak ellentmondó körülmények esetén teljesen az eseti mérlegelés körébe kerülne, hogy mely magatartás minősül bűncselekménynek, ez pedig a jogbiztonság

⁴⁸Vajnai v. Hungary (kérelem szám: 33629/06)

⁴⁹4/2013. (II. 21.) AB határozat Indokolás [62]

mellett a *nullum crimen sine lege* elvét is sértené, és az alapjog-korlátozás tartalmi megítélésének is ellent mond.

Bár a vörös csillag kapcsán eltérő eredményre jut, felhívja a korábban kialakított mérlegelési szempontokat, és azt a határozatot követően is megmaradt a Bkt-ban az önkényuralmi jelkép használatára vonatkozó tényállás⁵⁰, de – ellentétben a korábbi szöveggel – tartalmazza azt, hogy ennek a köznyugalom megzavarására alkalmasnak kell lennie, ami szintén összhangban van a korábbi gyakorlattal. Jelentős különbség továbbá a két döntés között, hogy a második határozatban az Alkotmánybíróság a korlátozás vizsgálata során különbséget tesz a vörös csillag és más önkényuralmi jelképek viselése között.

Az Alkotmánybíróság a nemzeti jelkép megsértése kapcsán⁵¹ is arányossági kérdésnek tekinti a büntetőjog alkalmazhatóságát: vizsgálni kell, hogy van-e lehetőség más korlátozás alkalmazására (például kártérítés), valamint ilyen hiányában is indokolt-e a büntetőjogi korlátozás alkalmazása. A rémhírterjesztés alkotmányosságának vizsgálata során szintén arra az eredményre jutott a testület, hogy szükségtelen és aránytalan a büntetőjogi korlátozás.⁵²

Ezen döntések alapján megállapítható, hogy a büntetőjog alkalmazhatóságával kapcsolatos mérlegelés nem különíthető el az érintett alapjogok természetétől, tartalmától, sőt a korlátozás vizsgálatát legnagyobb részben nem is büntetőjog miatt indokolt szigorúbb követelmények döntenek el. Az Alkotmánybíróság gyakorlata nem egységes abban sem, hogy az alapjogi tesztet hogyan alkalmazza együtt az alkotmányos büntetőjogra vonatkozó *ultima ratio* követelményével. Több határozatában nem vizsgálja következetesen és különállóan a teszt lépéseit, egyszerűen lezárja azzal az érveléssel, hogy az adott magatartás esetében a büntetőjog alkalmazása szükségtelen és aránytalan. Ebből nem dönthető el világosan, hogy a szükségességi-arányossági teszt mely lépésében kellene azt értékelni, hogy a korlátozás büntetőjogi eszközökkel történik. Az sem tekinthető egyértelműnek, hogy amennyiben nem csak egyféle módon alkalmazható, akkor mitől függ az, hogy hol értékeli a büntetőjog *ultima ratio* jellegét. Annak ellenére, hogy a fejezetben vizsgált határozatok mindegyik a véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi korlátozásaival foglalkozik, a teszt-alkalmazás szempontjai itt sem egységesek vagy következetesek.

⁵⁰2012. évi C törvény a Büntető Törvénykönyvről. 335. §

⁵¹vö.: 13/2000. (V. 12.) AB határozat ABH 2000, 61.

⁵²vö.: 18/2000. (VI. 6) AB határozat ABH 2000, 117.

Ezzel együtt abban azonban következetes a gyakorlat, hogy a büntetőjogra úgy tekint, mint ami szükségszerűen érinti az egyén szabadságát és alkotmányos helyzetét, így az egyéb korlátozásoknál szigorúbb követelményeknek kell megfelelnie a korlátozásoknak. Ezzel szemben arra, hogy ezek a szigorúbb követelmények pontosan mit jelentenek azon túl, hogy a büntetőjog csak végső eszköz lehet, szintén nem ad következetes választ. Az is egyértelmű, hogy mind a formai, mind a tartalmi szempontok következetes érvényesülést megköveteli, azonban abban szintén mutatkoznak következetlenségek, hogy melyiket tekinti döntőnek az alkotmányosság megítélése során. Következetes abban is az Alkotmánybíróság, hogy az alapjog-korlátozásra vonatkozó elveket is kiemelt jelentőségűnek ismeri el a büntetőhatalom önkényes alkalmazásának kizárása érdekében.⁵³

4.3. Ultima ratio – közvetlen alapjog-korlátozás nélkül

Az Alkotmánybíróság töretlen gyakorlata értelmében a büntetőjog mindig a jogi felelősségi rendszer szankciós zárköve, ennek a követelménynek az alkalmazását tekintve nincs különbség azok között a tényállások között, amelyeknél a védett értékkel szemben nevesített alapjog áll-e vagy nem. Az sem kérdéses, hogy jogalkotási eljárásra vonatkozó előírások és a formai követelmények tekintetében egységes elvek vonatkoznak a büntetőjog egész rendszerébe. Ezeknek a tényállásoknak az esetében is érvényesülnie kell – a korábban már kifejtett módon – a diszpozíció határozottságának, az analógia tilalmának, a magatartás precíz kijelölésének, és nem utolsósorban a büntetőtörvény megalkotására vonatkozó garanciáknak.

A 42/1993. (VI. 30) AB határozat egyértelműen állást foglal abban, hogy a jogbiztonságon túl az alkotmányban rögzített alapelvnek – melynek értelmében alapjogot csak törvényben lehet korlátozni, és az alapjog lényeges tartalmát nem lehet korlátozni – a jogállamiság általános elve mellett az elsődleges szerepe van egyén védelmében az állami büntetőhatalom önkényes alkalmazásával szemben. Az Alkotmánybíróság későbbi határozataiban is fenntartja, hogy a büntetőjog alkotmányosságának megítélésében a jogbiztonságból levezetett követelmények mellett az alapjog-korlátozásra vonatkozó szabályoknak van meghatározó szerepe.⁵⁴

⁵³vö.: 42/1993. (VI. 30.). AB határozat ABH 1993, 300 és 95/2008. (VII. 3.) AB határozat, ABH 2008, 782.

⁵⁴vö.: 95/2008. (VI. 30.) AB határozat ABH 2008, 782.

A bizonytalanság az alapjog-korlátozás tartalmi követelményeinek megítélése kapcsán jelentkezik. Az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata alapján úgy értelmezhető, hogy az alkotmányos büntetőjog elvei a büntetőjog egészére – mint zárt rendszerre – egyformán vonatkoznak, ebbe pedig beletartoznak az alapjog-korlátozásra vonatkozó elvek is. Ezeknek a követelményeknek viszont minden ilyen tárgyú határozatban részét képezi valamilyen módon a szükségességi-arányossági teszt alkalmazása is. Ez azonban jelen esetben nehezen alkalmazható, ugyanis az alapjogi tesztet konkrét alapjog korlátozásának eseti megítélésére dolgozták ki. A szükségességi-arányossági teszt vizsgálatát döntően befolyásolja, hogy milyen a korlátozással érintett alapjog természete, tulajdonságai, szerepe, és mi a szemben álló alapjog vagy alkotmányos érték, lényegében ezeknek az egymáshoz való viszonyából, az okozott hátrány és az elérni kívánt cél arányából jut eredményre.

Azok a tényállások, amelyek nem okoznak önmagukban közvetlenül szubjektív, egyéni alapjogsérelmet, csak közvetetten, a büntetőeljárás során vagy a kiszabott büntetések alkalmazás esetén eredményezhetnek olyan alapjogsérelmet, amely a teszt alkalmazása során is azonosítható lehetne. Ennek a közvetett sérelemnek a vizsgálatára esetén a szükségességi-arányossági teszt alkalmazása kérdéses. Ezen esetben a jogkorlátozás legitim célja azonosítható, sőt a büntetőjogi eszköz alkalmasságát is esetleg meg lehet vizsgálni, azonban már az sem tekinthető egyértelmű, hogy van-e a szükségességi-arányossági teszt szempontjából értékelhető korlátozás, így az sem dönthető el, hogy megfelel-e annak.

Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy ezek a tényállások (amik egyébként a Btk. különös részének nagyobb hányadát alkotják), ugyanolyan célokkal jöttek létre, ugyanúgy az alapjogokat, alkotmányos értékeket védnek, ugyanannak a rendszernek a részei. A kilátásba helyezett szankciók közül a legsúlyosabbakkal általában ilyen magatartásokat fenyegetnek. Ez alapján a közvetett alapjogsérelem mértéke akár súlyosabb is lehet, mint más esetben.

Jelentős eltérést jelent, hogy egy tényállás önmagában is korlátoz-e alapjogot, teljesen elfogadható, hogy ebben az esetben a korlátozott alapjog természete hangsúlyos szerepet kap a mérlegelés szempontjai között, azonban ez nem teheti teljesen esetivé a tartalmi korlátozás megítélését. Az Alkotmánybíróság állást is foglal abban a kérdésben, hogy általánosságban, a konkrét helyzettől függetlenül nem dönthető el az alapjog-korlátozás alkotmányossága.⁵⁵ Álláspontom szerint azonban nem is az lenne indokolt, hogy az Alkotmánybíróság előzetesen

⁵⁵21/1996. (V. 17) AB határozat, ABH 1996, 75-76.

eldöntse, hogy mikor alkotmányos egy magatartás kriminalizálása, hanem sokkal inkább, hogy ahhoz adjon meg szempontokat, hogy mikor indokolt a büntetőjog eszközeit alkalmazni. Ezáltal meghatározhatóak lennének az alapjogot közvetlenül nem korlátozó tényállásokra vonatkozó tartalmi követelmények is, választ adva arra a kérdésre, hogy ezekben az esetekben hogyan tud megfelelni a büntetőjog az *ultima ratio* követelményének.

Az alkotmánybíróági gyakorlat következetesen zárt, egységes felelősségi rendszerként kezeli a büntetőjogot, és azt is folyamatosan fenntartja, hogy szükségszerűen érinti az egyén alkotmányos jogait és szabadságát.⁵⁶ Arra azonban a vizsgált határozataiban sem az Alaptörvény hatályba lépése előtt, sem pedig azt követően nem adott választ, hogyan lehet meghatározni általánosan, hogy mikor nem tekinthető túlzott jellegűnek, így pedig alkotmányosan aggályosnak a büntetőjogi szankció alkalmazása akkor, ha ebben a mérlegelésben közvetlen, szubjektív alapjogsérelem lehetősége nincs segítségünkre.

5. A kikényszeríthetőség

Az alkotmányos büntetőjoggal szemben állított garanciák olyan követelmények, amelyek mindenkit megilletnek. Amennyiben egy büntetőjogi szabály nem felel meg ezeknek az alkotmányos elveknek, az több módon eredményezhet alaptörvény-ellenes helyzetet. Mind jogalkotói, mind pedig jogalkalmazói részről felmerülhet ezeknek a követelményeknek figyelmen kívül hagyása. Ha a jogalkalmazás során nem járnak el alkotmányosan, és a bírói döntés eredményezi az alapjog sérelmét, akkor (az egyéb feltételek fennállása esetén) lehetőség van valódi alkotmányjogi panasszal⁵⁷ fordulni az Alkotmánybírósághoz. Ebben az esetben azonban nem a döntés alapjául szolgáló norma alkotmányosságát vizsgálja a testület, hanem csak a döntésben megtestesülő bírói jogalkalmazást. Így ez a jogérvényesítési lehetőség csak akkor alkalmas az alapjog-sérelem orvoslására, ha azt alkotmánynak megfelelő rendelkezésen alapuló, de alapvető jogot sértő döntés okozta.

Lehetőség van továbbá akkor is az Alkotmánybírósághoz fordulni, ha egy bírósági döntés azért sért alapjogot, mert már az annak alapját adó jogszabályi rendelkezés is ellentétes az Alaptörvénnyel. Ez alkalmas lehet arra, ha a kifejtett szempontok alapján alkotmányellenes büntetőjogi tényállás kerül a törvénybe, ugyanis ekkor lehet a norma alaptörvény-ellenessége

⁵⁶vö.: 11/1992. (III. 5.) AB határozat ABH 1992, 67 és 30/1992. (V. 26.) AB határozat ABH 1992, 167

⁵⁷Abtv. 26. § (2) bekezdés

miatt alkotmányjogi panaszt⁵⁸ benyújtani az Alkotmánybírósághoz. A normakontroll típusú eljárásokra vonatkozóan még további lehetőségeket az Alaptörvény és az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) is. Lehetősége van a bírónak konkrét normakontroll eljárást kezdeményeznie az Alkotmánybíróság előtt akkor, ha úgy ítéli meg, hogy a jogszabály, ami alapján döntetnie kellene, ellentétes az Alaptörvénnyel. Van továbbá mód arra is, hogy az Alaptörvényben meghatározott indítványozói körbe tartozók⁵⁹ személyes érintettség nélkül is kezdeményezzenek utólagos normakontrollt. Mivel a dolgozat témája is elsősorban a büntetőjogi tényállások alkotmányosságának kérdése, ehhez kapcsolódóan az Alkotmánybíróság normakontroll típusú eljárásai által nyújtott lehetőségeket vizsgálom, és a jogalkalmazás alkotmányosságának kérdéseit nem érintem.

A büntetőjogi tényállás alkotmányosságának megítélésére vonatkozó szempontrendszer meghatározó a garanciák sérelme esetén az érvényesíthetőség kérdésében is. Az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata alapján büntetőjogi garanciák alapjogként mindenkit megilletnek⁶⁰, így sérelmük esetén az alapjogi igénynek érvényesíthetőnek, kikényszeríthetőnek kell lennie. A büntetőjogi norma több módon eredményezhet alaptörvény-ellenes helyzetet. Ez megvalósulhat a formai vagy a tartalmi követelmények megsértése által is, valamint – a tényállástól függően – eredményezheti egy másik alapjog közvetlen sérelmét.

Mivel az Alkotmánybíróság következetesen fenntartja azt az álláspontot, hogy a büntetőjog egész rendszere szükségszerűen érinti az és Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése értelmében alapvető jogot csak törvényben lehet korlátozni, ezért bármely büntetőjogi tényállás esetében a törvényi szintnél alacsonyabb szabályozás alaptörvény-ellenességet eredményezne.

⁵⁸Abtv. 26. § (1) bekezdés

⁵⁹Magyarország Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés e) pont

⁶⁰11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 84, 85.

5.1. Kikényszeríthetőség az alkotmányjogi panasz eljárás útján

Az Abtv. 26. § (1) bekezdése értelmében az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés c) pontja alapján alkotmányjogi panasszal az Alkotmánybírósághoz fordulhat az egyedi ügyben érintett személy vagy szervezet, ha az ügyben folytatott bírósági eljárásban alaptörvény-ellenes jogszabály alkalmazása folytán az Alaptörvényben biztosított jogának sérelme következett be, és jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva. Ennek értelmében a panasz benyújtásához szükség van egy konkrétan meghatározható alapjogsérelemre. Ilyen alapjogséreelmet eredményezhet az, ha azok a tényállások, amelyek például a véleménynyilvánítás szabadságának a szükségtelen vagy aránytalan korlátozását hordozzák magukban. Ebben az esetben a korlátozott alkotmányos alapjog sérelmére hivatkozással lehetőség van az Abtv. 26. § (1) bekezdése szerinti alkotmányjogi panasz benyújtására. Ebben az esetben – amennyiben az alkotmányjogi panasz benyújtásának további feltételei fennállnak – a panasz az Alaptörvény IX. cikkében foglalt véleménynyilvánítási szabadság sérelme okán befogadható lesz.

Ekkor az érintett alapjog – jelen esetben a véleménynyilvánítás szabadságának – korlátozására vonatkozó alaptörvényi szabályok és alkotmánybírósági gyakorlat alapján mérlegelhető a már korábban ismertett szempontok alapján, hogy a tényállás megfelel-e a korlátozásra vonatkozó alkotmányos garanciáknak. Itt figyelembe véve az érintett alapjog tartalmát és igazolását, azt az alapjogot vagy más alkotmányos értéket, amelyet a tényállás véd, és alkalmazva az általános alapjogi tesztet, megállapítható a korlátozás alkotmányossága. Azonban az érvényesíthetőség kérdésében is kiemelt szerepe van annak, hogy a korlátozás megítélésére kialakított szempontrendszer következetes legyen, így egyértelmű keretet adva a későbbi döntésekhez. Természetesen nem beszélhetünk egy lezárt folyamatról, amennyiben az Alkotmánybíróság elé kerül egy újabb büntetőjogi tényállás, ezek a szempontok tovább alakulhatnak, de ez esetről-esetre való döntés sem vezethet arra, hogy kiszámíthatatlanná váljon, mikor tekinthető egy alapjog büntetőjog által történő korlátozása alkotmányosnak.

További kérdéseket vet fel azonban az a helyzet, ha egy büntetőjogi tényállás önmagában, közvetlenül nem korlátoz alapvető jogot. Ekkor is fennáll azonban az a két elem, hogy a büntetőjog egész rendszere alapvető jogokat érint, továbbá hogy az alkotmányos büntetőjogi garanciák mindenkit alapjogként megilletnek. Ezen tényállások esetében is több olyan helyzet lehetséges, amely következtében nem felel meg a norma az alkotmányos követelményeknek. Előfordulhat, hogy a tényállás pontatlan vagy nagyon tág

megfogalmazása következtében nem lesz előrelátható, hogy milyen magatartásért tartoznak a jogalanyok büntetőjogi felelősséggel. Problémát vethet fel az is, ha a jogalkotó esetleg olyan magatartások esetében folyamodik a büntetőjog eszközeihez, amelyek esetében rendelkezésre állnak ennél sokkal enyhébb eszközök is. Ez a megoldás ugyanis teljesen ellentétben állna a büntetőjog rendeletetésével.

Hasonló a helyzet akkor, ha esetleg a tényálláson keresztül olyan „értéket” véd, amely nem egyeztethető össze az alkotmányos értékrenddel. Ezek közül egyik esetben sem felelne meg a tényállás az alkotmányos büntetőjog követelményeinek. Ezeket a követelményeket viszont a testület a jogállamisághoz kapcsolódóan a jogbiztonság követelményéből vezette le. Azonban az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlata alapján az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésére hivatkozás nem elég az alkotmányjogi panasz befogadásához, az alkotmányjogi panasz az alapjogok védelmét szolgálja, önmagában a jogállamiság követelményének valószínűsített sérelme pedig nem jelent feltétlenül alapjogsérelmet is. A szigorú befogadási szűrő indoka, hogy ez az alkotmányjogi panasz biztosította jogorvoslat megőrizze rendkívüli jellegét, az Alkotmánybíróság ne válhasson általános felülvizsgálati fórummá.⁶¹

Jelen esetben az okozza a problémát, hogy közvetetten mégis a jogállamiság elvének tartalma irányából ragadható meg az az elem, amely az alapjog sérelmét eredményezheti. Ezt támasztja alá az is, hogy az Alkotmánybíróság több határozatában⁶² közvetlen alapjogkorlátozást tartalmazó tényállás esetén is vizsgálja a jogbiztonság követelményének való megfelelést is. Ilyen közvetlen korlátozás hiányában viszont nincs jogi lehetőség az Alkotmánybírósághoz fordulásra abban az esetben, ha csak a jogállamiság elvéből kibontott alkotmányos büntetőjog garanciális követelmények nem teljesültek, pedig a határozatok érvelésből az tűnik ki, hogy a garanciarendszer részeként ezek is alapjogként illetnek meg mindenkit. Ha mindez így van, akkor pedig ebben az esetben jogsérelmük esetén szükséges lenne a megfelelő jogérvényesítési lehetőségek biztosítása.

⁶¹3218/2014. (IX. 22.) AB határozat Indokolás [30]

⁶²vö.: 16/2013. (VI. 20) AB határozat

5.2. További lehetőségek az alkotmánybíróági eljárás kezdeményezésére

Az alkotmánybíróság normakontroll eljárásának kezdeményezésére az alkotmányjogi panasz mellett, illetve azon kívül is van mód – meghatározott indítványozói kör számára. Lehetőség van a köztársasági elnök vagy az Országgyűlés részéről előzetes normakontroll eljárás kezdeményezésére, illetve az Alaptörvényben feljogosított indítványozók által absztrakt utólagos normakontroll eljárás indítványozására. Az alkotmányjogi panasszal szemben az ilyen absztrakt normakontroll indítványok esetében nincsen tartalmi megkötés. Ezek a lehetőségek egyfajta alternatív útként tehát abból a szempontból lehetnek teljesen megfelelőek, amikor egy tényállás alapjog-sérelemet nem okoz, csak azáltal alaptörvény-ellenes, mert az Alaptörvényben rögzített alkotmányos garanciákkal nem összeegyeztethető.

Azonban azokban az esetekben, amikor alkotmányjogi panasz benyújtására nincs mód, problémát vet fel, hogy alapvetően nem az egyénen, a jogsérelem elszenvedőinek döntésén múlik, hogy az aggályos tényállás eljut-e az Alkotmánybírószágra, hanem más mérlegelésén. Ekkor az egyik lehetőség a bíró által kezdeményezhető konkrét normakontroll,⁶³ azonban ebben az esetben az eljáró bíró mérlegeli, hogy akar-e élni ezzel a jogosultságával az általa alkalmazandó büntetőjogi normával összefüggésben. A másik lehetőség, ami ilyen közvetett jellegű alapjogsérelem esetén szóba jöhet, az alapvető jogok biztosának megkeresése annak érdekében, hogy az ombudsman kezdeményezze az absztrakt normakontroll eljárást. Mivel a biztos a saját nevében indítványoz (ha meggyőződik az aggályokról), ez is csak egy közvetett lehetőség, és itt sem állítható bizonyossággal, hogy az ombudsman végül az Alkotmánybírószághoz fordul.⁶⁴ Természetesen ezekben az esetekben a potenciális esély megvan arra, hogy az egyéni jogokat közvetve sértő tényállás az Alkotmánybírószágra kerüljön. Azonban a rendszer jelenleg nem biztosít ugyanolyan lehetőségeket ebben az esetben, mint amikor a tényállás más alapjogot is közvetlenül korlátoz.

Megjegyzendő, hogy az Alkotmánybírószághoz fordulás lehetősége korábban nem vetett fel ilyen kérdéseket, mert 2012. január 1-jéig bármely állampolgár közvetlen érintettség nélkül is kezdeményezhetett absztrakt, utólagos normakontrollt. Az Alaptörvény és alkotmánybíróági törvény eltörölte a köz nevében és érdekében érvényesülő *actio popularis*, és az absztrakt utólagos normakontrollra jogosult indítványozók körét lényegesen szűkebben határozta meg, így az indítványozás szempontjai meghatározóbbá váltak a

⁶³Abtv. 25. §

⁶⁴Abtv. 24. § (2) bekezdés

kikényszeríthetőség kérdésében. Az Alkotmánybíróság eddig kialakított gyakorlata alapján szigorúan értelmezi az alkotmányjogi panasz befogadhatóságát, így az érvényesíthetőség kérdésében is rendkívül fontos szempont lehet, hogy egy büntetőjogi tényállás mikor és milyen alapjogot sért.

5.3. Komplementer jogérvényesítés az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt

Az egyéni jogok sérelmének vizsgálatára és orvosolására az Alkotmánybíróság mellett egy másik, nemzetközi jogvédelmi fórum előtt is van lehetőség, ez pedig az Emberi Jogok Európai Bírósága. Ha a Bíróság a hozzá forduló kérelme alapján megállapítja, ha egy norma – jelen esetben büntetőjogi tényállás – Egyezményben biztosított jogot sért, kártérítést is kiszabhat, de nincsen hatásköre az egyéni jogot sértő norma megsemmisítésére. Ezzel együtt meghatározó szerepe van az alapjogok védelmében. Érveléseinek szempontjai vitathatatlanul folyamatos hatást gyakorolnak a magyar alkotmánybírósági gyakorlatra, az Alkotmánybíróság több határozatban figyelembe vette, számos alkalommal idézte és követte a Bíróság érvelését.⁶⁵ Az egyéni jogok sérelme esetén az alkotmányjogi panasz mellett a Bírósághoz fordulás is megfelelő megoldás lehet, azonban az alkotmányellenes tényállás még ezt követően is a magyar jogrendszer része marad, a megsemmisítésre az Alkotmánybíróságnak van hatásköre, ha a jogalkotó a helyzetet önként nem orvosolja. Továbbá a Bírósághoz csak az Egyezményben biztosított jogok sérelme esetében lehet hivatkozni, így megoldást jelenthet a tisztességes eljárással összefüggő jogsérelmek orvoslására, az embertelen büntetésekkel szemben és a véleménynyilvánítás büntetőjogi korlátozása esetén, azonban közvetett jogsérelem, a jogállamiság elvével összefüggő garanciák kérdésében ez az út sem jelent megoldást.

Összességként véleményem szerint ahhoz, hogy a büntetőhatalom gyakorlása az alkotmányos korlátok között maradjon a garanciák kialakítása és következetes alkalmazása mellett kiemelkedően fontos az is, hogy amennyiben az állam ezeket a korlátokat átlépi, és az egyén irányában nem érvényesülnek a garanciák, akkor hatékony jogorvoslat is rendelkezésre álljon, és biztosítva legyen az, hogy az alkotmányellenes norma nem marad a rendszer része.

⁶⁵vö.: Vajnai v. Hungary (kérelem szám: 33629/06) és 4/2013. (II. 21.) AB határozat

6. Összegzés

Az államnak a büntetőjogi garanciák által a saját büntető hatalmának túlzott és önkényes alkalmazásával szemben köteles megvédeni az egyént. Az államnak elsőrendű kötelezettsége az alapjogok tiszteletben tartása és védelme. Ennek a köteleességének tesz eleget akkor is, amikor a büntetőigénye érvényesítésével szerez érvényt az alapvető jog védelmének, de ekkor is eleget kell tennie a többi alapjog tiszteletben tartására vonatkozó követelménynek is. A büntetőjog alkalmas arra, hogy önmagában a szankció kilátásba helyezése által visszatartsa a büntetendő magatartások tanúsításától, azonban túlzott alkalmazása így anélkül is vezethet alapjog-korlátozáshoz, hogy a bűncselekményt, hogy az elkövetési magatartást meg sem valósítják, csak valaki e fenyegetettség miatt nem mer élni például a szólásszabadságával.

A büntetőhatalom gyakorlásában központi szerepet tölt be annak a kérdése, hogy mely cselekményeket minősít a jog bűncselekménynek. Továbbá az egyén számára ez közvetíti az információt, hogy milyen magatartások esetén kell a legsúlyosabb szankciókra számítani, ez jelent mércét azzal kapcsolatban, hogy milyen magatartásokat tanúsíthat. Kiemeli egy társadalom, jogrendszer legfontosabb értékeit, és megmutatja, hogy mely magatartásokat tartja a legkevésbé elfogadhatónak. Ezt az értékrendet tükrözi az is, hogy egyáltalán mely magatartásokat kriminalizálja, a büntetőjog rendszerén belül pedig a szankciók által az is, hogy a bűncselekmények között melyik magatartások ítéli el a leginkább.

Ezért is szükséges, hogy minden szempontból világos, előrelátható és kiszámítható legyen, hogy az állam mikor is milyen feltételek mellett gyakorolhatja a büntetőhatalmát. Ebben meghatározó szerepe van az eljárási szabályok betartásának, a tényállás világos megfogalmazásának, az alapjog-korlátozásra vonatkozó alkotmányossági követelmények egyértelmű és következetes vizsgálatának. A garanciák teljes érvényesüléséhez szükséges továbbá az is, hogy amennyiben mégsem felel meg a büntetőnorma ezeknek a követelményeknek, azonosíthatóak és orvosolhatóak legyenek a norma által okozott sérelmek. Ezzel kapcsolatban vet fel problémát, hogy az egyéni jogok sérelmét csak közvetve érintő tényállások esetében nincs lehetőség közvetlenül, az egyén döntése alapján az Alkotmánybírósághoz fordulni. Önmagában a jogállamiság elvének sérelme nem feltétlenül okoz detektálható alapjogsérelmet, de azokban az esetekben, amikor az ebből levezetett büntetőjogi garanciák sérülnek, álláspontom szerint – az alternatív utak mellett – szükséges lenne az alkotmányjogi panasz benyújtásának megteremtése.

Az állami büntetőhatalom nem korlátlan, de ezáltal működik kiszámíthatóan, hatékonyan és a céljának megfelelően. Ezek a korlátok az egyént alapjogként megillető garanciák. Ezáltal nem válik a büntetőhatalom alkalmazása önkényessé, és nem veszti el azt, ami az elsődleges célja: az alapjogok, értékek védelme. A büntetőjogi garanciákra ugyanúgy szükség van, mint magára az állami büntető hatalomra. Az alapjogok tiszteletben tartása és védelme csak akkor valósulhat meg, ha ez a kettő egyensúlyban van, és mindkettő megfelelően érvényesül. Az elérni kívánt célnak és az okozott sérelemnek az alapjogok korlátozása esetén mindig arányban kell állnia, és ez egyensúly az állam büntetőigényének érvényesítésekor is meghatározó.

A rendszer világos és előre látható működése, a precízen meghatározott tényállások a jogalkalmazás alkotmányos és kiszámítható működését is elősegítik. A büntetőjog eszközeivel való visszaélés valóban csak korlátozottan védhető ki a tényállások pontos és alapjogilag konform megfogalmazásával, annak hiányában azonban egyáltalán nem. E nélkül ugyanis nem létezik alkotmányosan gyakorolt büntetőhatalom.

Felhasznált irodalom

- BELOVICS ERVIN – GELLÉR BALÁZS – NAGY FERENC – TÓTH MIHÁLY: *Büntetőjog I. – Általános rész*. HVG Orac Lap- és Közlönykiadó, Budapest, 2012.
- DEZSŐ MÁRTA – KUKORELLI ISTVÁN (szerk): *Alkotmánytan I.* Osiris Kiadó Budapest, 2007.
- GELLÉR BALÁZS JÓZSEF: *Legalitás a vádpadon – Az anyagi büntetőnormák legalitásának elméleti elemzése*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013.
- HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA: *Emberi jogok*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.
- LÉVAY MIKLÓS: *A büntető hatalom és lehetséges korlátai egy alkotmányban, különös tekintettel a bűncselekménnyé nyilvánításra és a büntetésekre*. Pázmány Law Working Papers, 2011/24.
- MÁDL FERENC: *A gyűlöletbeszéd büntethetősége – A köztársasági elnök indítványa az Alkotmánybírósághoz*, Fundamentum, 2004. évfolyam I. szám
- DR. PALÁNKAI TIBORNÉ: *Az Alkotmánybíróság büntetőjogi tárgyú határozatai; a büntetőjog kodifikációjának alkotmányjogi összefüggései*. Büntetőjogi kodifikáció 2002. 3. szám
- POZSÁR-SZENTMIKLÓSY ZOLTÁN: *Az általános alapjogi tesztek dogmatikája*. PhD értekezés (kézirat), Budapest, 2014.
- SÁRI JÁNOS – SOMODY BERNADETTE: *Alkotmánytan II. Alapjogok*. Osiris Kiadó, Budapest 2008.
- SÓLYOM LÁSZLÓ: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- SZABÓ ANDRÁS: *Jogállami forradalom és a büntetőjog alkotmányos legitimitása*. (Az Aquinas Alapítvány konferenciája a büntetőjog alkotmányosságáról Bp 1999.) Aquinas Alapítvány 2000.
- TÓTH GÁBOR ATTILA: *Túl a szövegen – Értekezés a magyar alkotmányról*, Osiris Kiadó, Budapest, 2009.
- Alkotmánybírósági határozatok:
 - 9/1992. (I. 30.) AB határozat
 - 10/1992. (II. 25.) AB határozat
 - 11/1992. (III. 5.) AB határozat
 - 30/1992. (V. 26.) AB határozat
 - 42/1993. (VI. 30.) AB határozat

- 36/1994. (VI. 24) AB határozat
- 21/1996. (V. 17.) AB határozat
- 12/1999. (V. 26.) AB határozat
- 13/2000. (V. 12.) AB határozat
- 14/2000. (V. 12.) AB határozat
- 18/2000. (VI. 6.) AB határozat
- 47/2000. (XII. 14.) AB határozat
- 13/2002. (III. 20.) AB határozat
- 18/2004. (V. 25.) AB határozat
- 95/2008. (VII. 3.) AB határozat
- 22/2012. (V. 11.) AB határozat
- 4/2013. (II. 21.) AB határozat
- 13/2013. (VI. 17.) AB határozat
- 16/2013. (VI. 21.) AB határozat
- 25/2013. (X. 4.) AB határozat